

Usporedba djece tipičnog razvoja, djece s razvojnim jezičnim poremećajem i darovite djece na mjerama makrostrukture i mikrostrukture pripovjednog diskursa

Radečić, Antea

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:805343>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Usporedba djece tipičnog razvoja, djece s razvojnim jezičnim poremećajem i darovite djece na mjerama makrostrukture i mikrostrukture pripovjednog diskursa

Antea Radečić

Zagreb, rujan 2024.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Usporedba djece tipičnog razvoja, djece s razvojnim jezičnim poremećajem i darovite djece na mjerama makrostrukture i mikrostrukture pripovjednog diskursa

Antea Radečić

prof. dr. sc. Jelena Kuvač Kraljević

Zagreb, rujan 2024.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad **Usporedba djece tipičnog razvoja, djece s razvojnim jezičnim poremećajem i darovite djece na mjerama makrostrukture i mikrostrukture pripovjednog diskursa** i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Antea Radečić

Mjesto i datum: Zagreb, rujan, 2024.

ZAHVALE

Prije svega, zahvaljujem svojoj mentorici prof. dr. sc. Jeleni Kuvač Kraljević na velikoj podršci i strpljenju, prenesenom znanju i brojnim savjetima koje ste mi pružili tijekom proteklih nekoliko mjeseci. Također, želim Vam zahvaliti što ste me poticali da neprestano promišljam, učim i napredujem čime ću se voditi i u svim svojim budućim pothvatima.

Zahvaljujem i logopetkinjama Luciji Kuvačić i Tini Ceciće na velikoj pomoći u provedbi istraživanja, kao i svim roditeljima i „malim ispitanicima“ koji su pristali sudjelovati u ovom istraživanju i sa mnom podijeliti svoje priče.

Hvala mojim Logopingvinima. S vama su i moji loši dani postali lijepa uspomena. Sretna sam što među budućim kolegicama imam prijateljice na koje se uvijek mogu osloniti.

Hvala svim mojim zagrebačkim i splitskim prijateljima koji su mi na svoje posebne i različite načine uljepšali život.

Hvala mojoj Lani, što je uvijek, bez ijednog pitanja, tu za mene.

Hvala mom najboljem prijatelju. Jednostavno rečeno, želim ti zahvaliti na svemu.

Na kraju, hvala mojoj obitelji. Mama, tata, Petra i Pero, zbog vas sam stigla tu gdje jesam i postala ono što jesam. Volim vas.

Usporedba djece tipičnog razvoja, djece s razvojnim jezičnim poremećajem i darovite djece na mjerama makrostrukture i mikrostrukture pripovjednog diskursa

Antea Radečić

prof. dr. sc. Jelena Kuvač Kraljević

Logopedija

SAŽETAK

Pripovijedanje predstavlja složnu kognitivnu aktivnost kronološkog i uzročnog nizanja događaja koji se jezično oblikuju u sadržajnu cjelinu, odnosno pripovjedni diskurs. Analiza pripovjednog diskursa djece predškolske dobi najčešće se provodi na makrostrukturnoj i mikrostrukturnoj razini te pruža uvid u razinu kognitivnih, socio-emocionalnih i jezičnih sposobnosti djeteta koje čine osnovu za budući razvoj vještina čitanja i pisanja. Cilj je ovog rada utvrditi pripovjedne sposobnosti djece tipičnog razvoja, djece s razvojnim jezičnim poremećajem i darovite djece na makrostrukturnoj i mikrostrukturnoj razini pripovjednog diskursa. Istraživanjem se želi ispitati razlike među skupinama ispitanika na mjerama makrostrukture koje uključuju strukturu priče, strukturalnu složenost i broj riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja, kao i na mjerama mikrostrukture, odnosno morfološke točnosti na razini riječi i rečenica. Prigodni uzorak činilo je 45 školskih obveznika koji su podijeljeni u tri skupine s obzirom na specifična obilježja razvojnog profila: tipičan razvoj, dijagnoza RJP-a ili prepoznata darovitost. Ispitanici su proizveli dvije priče (*Kozlići i Ptičice*) na temelju slikovnih predložaka hrvatske inačice MAIN-a (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020). Rezultati istraživanja ukazali su na izostanak statistički značajne razlike između djece tipičnog razvoja, djece s dijagnozom RJP-a i darovite djece na mjerama makrostrukture. S druge strane, analizirajući postignuća ispitanika na mikrostrukturnoj razini, utvrđeno je da djeca s dijagnozom RJP-a u prosjeku proizvode značajno više morfoloških pogrešaka na razini riječi od djece tipičnog razvoja i darovite djece, dok se razlika među djecom tipičnog razvoja i darovitom djecom nije pokazala statistički značajnom. Također, utvrđeno je da darovita djeca u prosjeku proizvode značajno manje pogrešaka na razini rečenice od djece tipičnog razvoja i djece s dijagnozom RJP-a, dok se razlika među djecom tipičnog razvoja i djecom s RJP-om nije pokazala statistički značajnom. Kvalitativna je analiza morfoloških pogrešaka na razini riječi i rečenica pokazala da se u spontanoj proizvodnji djece s RJP-om najčešće javljaju pogreške sročnosti imenice i imenskih riječi ili glagola, pogrešna uporaba roda, neadekvatno glagolsko lice, ispuštanje pomoćnog glagola i objekta u rečenici te pogrešan redoslijed riječi u rečenici. Opisani rezultati ističu važnost jezično ovisne mikrostrukturne razine analize pripovjednog diskursa u procesu diferencijacije djece s RJP-om i djece tipičnih ili iznadprosječnih jezičnih sposobnosti. Mogući razlozi izostanka statistički značajne razlike među skupinama ispitanika na makrostrukturnoj razini su: utjecaj logopedijske terapijske intervencije na postignuća djece s RJP-om, zamijećene socio-emocionalne teškoće i deficiti pažnje darovitih ispitanika, heterogenost uzorka te smanjena osjetljivost ispitnog materijala. Uzimajući u obzir ograničenja opisanog istraživanja, potiče se provedba daljnjih istraživanja s ciljem pouzdane procjene, dijagnostike i diferencijacije te planiranja odgovarajućih intervencije kod djece s jezičnim teškoćama i darovite djece.

Ključne riječi: razvojni jezični poremećaj (RJP), darovitost, pripovjedne sposobnosti, makrostruktura, mikrostruktura

A Comparative Macrostructural and Microstructural Analysis of Narrative Discourse in Children with Typical Language Development, Children with Developmental Language Disorder and Gifted Children

Antea Radečić

Jelena Kuvač Kraljević, PhD

Speech and Language Pathology Department

ABSTRACT

Narration is a complex cognitive ability of sequencing events in causal or chronological order, which are then linguistically shaped into a coherent narrative discourse. The analysis of the narrative discourse of preschool children is most often carried out at the macrostructural and microstructural level. It provides insight into the level of the child's cognitive, socio-emotional and linguistic abilities, which form the basis for the future development of reading and writing. The aim of this paper is to determine narrative abilities of children with typical language development, children with developmental language disorder and gifted children at the macrostructural and microstructural level. This paper seeks to examine the differences among the groups of participants on macrostructural measures, including story structure, structural complexity and the number of words used to express internal states, as well as on microstructural measures, specifically morphological accuracy at the word and sentence level. The research sample included 45 preschool children who are divided into three groups based on their specific developmental profiles: typical development, diagnosis of DLD or recognized giftedness. The participants produced two stories ("The Little Goats" and "The Little Birds") based on picture templates from the Croatian version of MAIN (Hržica & Kuvač Kraljević, 2020). No significant statistical differences were found between typically developing children, children with DLD and gifted children on macrostructural measures. On the other hand, it was found that children diagnosed with DLD produced significantly more morphological errors at the word level than typically developing and gifted children, while the difference between typically developing and gifted children was not found to be statistically significant. Additionally, it was found that gifted children on average produced significantly fewer sentence-level errors than typically developing children and children diagnosed with DLD, while the difference between typically developing children and children with DLD was not found to be statistically significant. Qualitative analysis of spontaneous production of children with DLD revealed that the most frequent morphological errors were agreement errors between nouns and nominal words or verbs, incorrect use of gender, inadequate verb forms, omission of auxiliary verbs and objects and incorrect word order. The described results highlight the importance of linguistically dependent microstructural analysis in differentiating children with DLD and those with typical or above-average language abilities. Absence of statistically significant differences among participant groups on macrostructural level can be conditioned by the impact of language therapy on the achievements of children with DLD, observed socio-emotional difficulties and attention deficits in gifted participants, sample heterogeneity, and the reduced sensitivity of the assessment material. Considering the limitations of this study, further researches are encouraged to ensure reliable assessment, diagnosis, differentiation and appropriate interventions for children with language disorders and gifted children.

Key words: developmental language disorder (DLD), giftedness, narration, macrostructure and microstructure

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Pripovjedne sposobnosti djece tipičnog razvoja.....	1
1.2. Analiza pripovjednog diskursa	2
1.2.1. Makrostruktura	3
1.2.2. Mikrostruktura.....	4
2. RAZVOJNI JEZIČNI POREMEĆAJ.....	6
2.1. Istraživanja o pripovjednim sposobnostima djece s razvojnim jezičnim poremećajem	7
2.1.1. Makrostrukturalna analiza pripovjednog diskursa djece s razvojnim jezičnim poremećajem	7
2.1.2. Mikrostrukturalna analiza pripovjednog diskursa djece s razvojnim jezičnim poremećajem...	10
3. DAROVITOST.....	11
3.1 Identifikacija darovitosti u predškolskoj dobi	12
3.2 Istraživanja o pripovjednim sposobnostima darovite djece	13
4. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	14
5. METODE ISTRAŽIVANJA.....	15
5.1. Uzorak ispitanika.....	15
5.2. Opis istraživačkog materijala i varijabli	18
5.3. Način provedbe istraživanja	20
5.4. Metode obrade podataka.....	21
6. REZULTATI I RASPRAVA.....	22
6.1. Struktura priče	22
6.2. Strukturalna složenost.....	24
6.3. Riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja likova.....	26
6.4. Morfološka točnost na razini riječi	29
6.5. Morfološka točnost na razini rečenice.....	31
7. ZAKLJUČAK.....	34
8. LITERATURA.....	37

1.UVOD

1.1. Pripovjedne sposobnosti djece tipičnog razvoja

Pripovijedanje predstavlja složnu kognitivnu aktivnost kronološkog i uzročnog nizanja događaja koji se jezično oblikuju u sadržajnu cjelinu, odnosno pripovjedni diskurs. Pripovjedne sposobnosti značajna su odrednica u kliničkom radu logopeda jer održavaju razinu kognitivnih, socio-emocionalnih i jezičnih sposobnosti djeteta te služe kao pretkazatelj školskih postignuća s naglaskom na razvoj vještina čitanja i pisanja (Norbury i sur., 2014; Khan i sur., 2016). Također, učinkovitost i pouzdanost pripovjednog diskursa kao alata procjene komunikacijskih i/ili jezičnih sposobnosti osoba tipičnog razvoja i pojedinaca s dijagnozom različitih razvojnih poremećaja čini osnovu njegove iznimne ekološke valjanosti (Botting, 2002). Prema Botting (2002) teorijski utemeljeni razlozi uporabe pripovjednog diskursa kao ključne mjere jezične procjene su: prisutnost značajne povezanosti između pripovjednih sposobnosti i vještina pismenosti, normativni dokazi dobiveni na standardiziranim testovima za procjenu pripovjednih sposobnosti koji upućuju na razvojne promjene, što omogućava provedbu longitudinalnih studija s ciljem usporedbe rezultata različitih skupina ispitanika te važnost pripovijedanja kao pragmatičke vještine koja predstavlja osnovu za diferencijalnu dijagnostiku razvojnog jezičnog poremećaja i jezičnog poremećaja s pretežno pragmatičkim teškoćama.

Procjena pripovjednih sposobnosti najčešće se provodi dvama tipovima zadataka: u prvom se od ispitanika zahtijeva da prepriča priču prema zadanom modelu (tzv. prepričavanje), a u drugom da samostalno i spontano proizvede priču na temelju slikovnog predloška (tzv. pričanje priče) (Liles, 1993). Istraživači naglašavaju da je zadatak pričanja priče (eng. storytelling) kognitivno i jezično zahtjevniji od prepričavanja (eng. retelling) jer se ispitanik tijekom njegove izvedbe ne može oslanjati na kontekstualnu podršku prethodno predstavljenog modela priče, nego se oslanja isključivo na vlastite sposobnosti jezičnog strukturiranja pripovjednog diskursa (Liles, 1993; Boerma i sur., 2016). Prilikom procjene pripovjednih sposobnosti potrebno je kontrolirati utjecaj dijeljenog konteksta na izvedbu ispitanika. Dijeljeni kontekst podrazumijeva situaciju u kojoj je sugovornik već upoznat sa sadržajem onoga što se pripovijeda ili prepričava. S druge strane, nedijeljeni kontekst odnosi se na situaciju u kojoj govornik treba upoznati sugovornika s cjelovitim sadržajem priče, a to zahtijeva složeniju razinu jezične obrade u vidu izražavanja apstraktnih koncepata i unutarnjih stanja likova (Kuvač Kraljević i sur., 2020). Primjerice, ako istraživač koristi hrvatsku inačicu MAIN-a (Multilingual Assessment Instrument for Narratives; Hržica i Kuvač Kraljević, 2020) s ciljem procjene pripovjednih sposobnosti djece dobi između tri i deset godina, utjecaj dijeljenog

konteksta će se izbjeći stvaranjem privida da dijete samostalno bira jedan od tri predstavljena slikovna predložka, iako istraživač unaprijed zna koji će predložak dijete odabrati jer su svi ponuđeni predlošci jednaki. Također, prema uputama za procjenu (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020) ispitivač treba sjesti nasuprot djetetu kako ne bi vidio sličice i tako utjecao na djetetovu izvedbu.

1.2. Analiza pripovjednog diskursa

Noviji modeli procjene (tzv. LUNA model) pojašnjavaju međuovisnost četiriju razina analize pripovjednog diskursa: pragmatičke, makrostrukturne, jezične ili mikrostrukturne i propozicijske razine (Dipper i sur., 2021). Pragmatička razina ističe važnost utjecaja okolinskih (npr., situacijski kontekst za vrijeme izvedbe zadatka pričanja priče), interpersonalnih (npr., odnos sa sugovornikom) i interakcijskih čimbenika (npr., različite funkcija diskursa, kao što su informiranje, argumentacija, zabava i sl.) na jezično oblikovanje kontekstualno prikladnog pripovjednog diskursa. Makrostrukturna razina uključuje globalnu organizaciju ili strukturiranje diskursa pri čemu se naglasak stavlja na ključne strukturalne komponente kao što su likovi, mjesto, vrijeme radnje i situacijski kontekst. Na jezičnoj ili mikrostrukturnoj razini dolazi do priziva odgovarajućih leksičkih i fonoloških reprezentacija te oblikovanja i proizvodnje morfosintaktički točnih i kohezivnih iskaza. Posljednja od četiriju razina analize, odnosno pozicijska razina odgovara predverbalnoj konceptualnoj razini na kojoj se naglasak primarno stavlja na strukturiranje plana tematski, odnosno sadržajno organiziranog diskursa. Prema Dipper i sur. (2021) propozicijska razina služi kao veza između jezičnog enkodiranja individualnih iskaza, odnosno mikrostrukturne razine, i globalne ili strukturalne organizacije diskursa. Sukladno tome, potrebno je istaknuti važnost različitih kognitivnih vještina, kao što su logičko zaključivanje, sekvencioniranje, kapacitet radnog pamćenja, pažnja, sposobnosti organizacije i selekcije te jezične sposobnosti s naglaskom na morfosintaktička i semantička znanja pojedinca, koje se nalaze u pozadini procesa generiranja i/ili prepričavanja zadane priče (Dipper i sur., 2021). Ovaj će se istraživački rad primarno usmjeriti na procjenu makrostrukturnih i mikrostrukturnih obilježja pripovjednog diskursa djece predškolske dobi različitih razvojnih profila zbog čega će navedene dvije razine analize biti pobliže opisane u sljedećim poglavljima. Rezultati istraživanja pripovjednih sposobnosti djece tipičnog razvoja bit će prikazani s ciljem pružanja osnove za pouzdano prepoznavanje i dijagnosticiranje različitih jezičnih i komunikacijskih poremećaja u ranoj dobi te planiranje odgovarajućih logopedskih terapijskih intervencija.

1.2.1. Makrostruktura

Analiza pripovjednog diskursa na makrostrukturnoj ili globalnoj razini jezično je neovisna, uključuje procjenu koherentnosti, kao i procjenu strukturalne složenosti koja se najčešće provodi prema modelu *gramatike priče* (Stein i Glenn, 1979). Prema Stein i Glenn (1979) priča se sastoji od situacije i jedne ili više epizoda. Situacija označava uvodnu komponentu priče u kojoj govornik opisuje likove te vremenski i prostorni kontekst priče. Nakon situacije slijede epizode koje obuhvaćaju uvodni (vanjski i/ili unutarnji) događaj, cilj ili plan u čijoj je osnovi unutarnji odgovor lika na uvodni događaj, pokušaj rješavanja problema, ishod te reakcije likova (Stein i Glenn, 1979). Cjelovita bi epizoda trebala sadržavati sve tri ključne strukturalne komponente: cilj, pokušaj i ishod (Ukrainetz, 2006). Reakcije likova na ishod priče bilježe se riječima kojima se označavaju unutarnja stanja, kao što su mentalni glagoli (npr. znati, misliti, željeti, itd.), glagoli govorenja te riječi koje opisuju percepciju (npr. čuti, vidjeti, osjetiti, mirisati), fiziološko stanje (npr. gladan ili žedan), svjesnost ili emocionalno stanje lika (npr. tužan, sretan, uplašen, iznenađen, itd.) (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020).

Djeca mlađe predškolske dobi strukturiraju svoj diskurs u predepizodičke sljedove događaja koji mogu biti tematski povezani ili deskriptivni, temporalni ili akcijski te uzročno- posljedični ili reakcijski (Ukrainetz, 2006). Deskriptivni ili strukturalno najjednostavniji diskurs obuhvaća niz tematski povezanih iskaza o stanjima ili radnjama likova. Akcijski diskurs uključuje vremensku ili temporalnu uvjetovanost događaja, dok se strukturalno najsloženiji reakcijski diskurs temelji na uzročno-posljedičnim odnosima, ali još uvijek ne sadrži komponentu pokušaja rješavanja problema koja je osnova epizodičke strukture priče (Ukrainetz, 2006). S druge strane, djeca tipičnog razvoja starije predškolske dobi, odnosno između pet i šest godina, uspješno uvode sugovornika u priču te strukturiraju jednostavne priče od jedne cjelovite epizode (cilj-pokušaj-ishod) (Kuvač Kraljević i sur., 2020). Također, prema Liles (1993) razvojnom napretku pripovjednih sposobnosti u školskoj dobi svjedoči strukturalno uslozňavanje u vidu većeg broja epizoda i detaljnije elaboracije uzročno-posljedičnih veza među različitim epizodama dječjeg diskursa.

Označavanje određenih kompleksnijih komponenata pripovjednog diskursa, kao što je reakcija lika, javlja se tek u školskoj dobi kada dolazi do značajnog napretka u razvoju vještina teorije uma koje su ključne za razumijevanje motivacije i emocionalnih reakcija likova koje su uvjetovane ishodom priče (Khan i sur., 2016). Kako bi mogla označiti vlastita i tuđa unutarnja stanja, djeca predškolske dobi trebaju ovladati specifičnim rječnikom koji je nužan za imenovanje i diferencijaciju različitih emocija i/ili mentalnih stanja. Razvojno gledano, djeca

u dobi između tri i pet godina uspješno imenuju primarne ili osnovne emocije, kao što su sreća, tuga, ljutnja, strah i gađenje, dok imenovanje kontekstualno i kulturalno specifičnih sekundarnih emocija započinje u školskoj dobi (Fischer i sur., 1990; Grosse i sur., 2021). Prema Widen i Rusell (2003) sreća, tuga i ljutnja prepoznaju se i imenuju ranije i učestalije od straha i gađenja. S druge strane, označavanje mentalnih stanja u ranoj predškolskoj dobi ograničeno je na učestalu uporabu glagola misliti i znati (Shatz i sur., 1983). Potrebno je naglasiti da djeca prije treće godine označavaju isključivo vlastita emocionalna stanja (Bretherton i Beeghley, 1982). Tek početkom razvoja vještina teorije uma, nakon treće godine, počinju drugim stvarnim ili izmišljenim osobama pripisivati odgovarajuća emocionalna ili mentalna stanja (Bretherton i Beeghley, 1982; Shatz i sur., 1983). Sukladno tome, definirana je i granična dob primjene različitih testova koji uključuju komponentu uporabe riječi kojima se označavaju unutarnja stanja likova, među kojima se ističe i MAIN, odnosno test za procjenu pripovjednih sposobnosti djece predškolske i školske dobi (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020). Porastom dobi opseg receptivnog i ekspresivnog rječnika koji se koristi za označavanje vlastitih i tuđih unutarnjih stanja postupno se povećava, odnosno u razdoblju od četvrte do jedanaeste godine udvostručuje se svako dvije godine (Baron-Kohen i sur., 2010). Unatoč naglom porastu opsega ekspresivnog rječnika, razvoj receptivnih rječničkih sposobnosti koje su nužne za označavanje kompleksnih emocionalnih stanja, kao što su dosada, zaljubljenost ili nepovjerenje, predstavlja dugotrajan proces koji se nastavlja i nakon adolescentske dobi (Baron-Kohen i sur., 2010). Istraživači, također, naglašavaju dugotrajnost razvoja sposobnosti diferencijacije različitih pozitivnih i negativnih emocija koji završava tek u odrasloj dobi (Grosse i sur., 2021).

1.2.2. Mikrostruktura

Analiza pripovjednog diskursa na mikrostrukturnoj ili lokalnoj razini jezično je ovisna te uključuje široki raspon morfosintaktičkih, semantičkih i fonoloških znanja koja čine osnovu za tvorbu kohezivne priče (Kuvač i sur., 2020). Jezični elementi mikrostrukturne razine dijele se na mjere produktivnosti i mjere sintaktičke složenosti. Prema Aksu-Koç i Aktan Erciyes, (2018) produktivnost uključuje leksičku raznolikost, odnosno broj različitih riječi te duljinu diskursa koja se može definirati kao ukupan broj komunikacijskih jedinica ili ukupan broj iskaza. S druge strane, sintaktička složenost uključuje prosječnu duljinu iskaza, prosječnu duljinu komunikacijske jedinice, sintaktičku gustoću i vrste surečenica (Aksu-Koç i Aktan Erciyes, 2018). Pored opisane podjele na mikrostrukturnoj se razini često provodi i lokalna analiza pripovjednog diskursa koja obuhvaća procjenu morfosintaktičkih znanja u vidu morfološke točnosti na razini riječi i rečenica (Fey i sur., 2004).

Razvojno gledano, djeca će porastom kronološke dobi razviti sofisticiranije jezične sposobnosti, što će posljedično dovesti do produkcije leksički raznolikijih, duljih i sintaktički složenijih priča (Norbury i Bishop, 2003; Akmeše i Kanmas, 2021). U prilog spoznaji da je proces jezičnog razvoja dugotrajan i perzistira i u školskoj dobi, idu rezultati istraživanja koje provode Trtanj i Kuvač Kraljević (2017) s ciljem komparativne analize djece u dobi od šest i deset godina na dvjema mjerama mikrostrukture pripovjednog diskursa: sintaktičke složenosti i gramatičke točnosti. Rezultati istraživanja ukazuju na postojanje značajne razlike među dvjema skupinama ispitanika isključivo na mjeri gramatičke točnosti u korist djece starije kronološke dobi. Utvrđeno je da mlađa skupina ispitanika proizvodi tri puta veći broj gramatičkih pogrešaka među kojima se najčešće javljaju pogreške neprovođenja pravila nepostojanog *a* u imenicama muškog roda, odstupanja u rodu i broju glagolskog pridjeva radnog, kao i pogreške u tvorbi riječi (Trtanj i Kuvač Kraljević, 2017). Autorice, također, izvještavaju o prisutnosti gramatičkih pogrešaka u pripovjednom diskursu desetogodišnjaka. Učestalost pogrešaka značajno je niža kod ispitanika starije kronološke dobi, ali, unatoč tome, dokaz je još uvijek prisutne ograničene ovladanosti gramatikom hrvatskog jezika (Trtanj i Kuvač Kraljević, 2017).

2. RAZVOJNI JEZIČNI POREMEĆAJ

Termin razvojnog jezičnog poremećaja (RJP) produkt je višegodišnjeg međunarodnog i multidisciplinarnog konzorcija, čiji je cilj, između ostalog, bio i postizanje sporazuma o uvođenju jedinstvene terminologije za poremećaj ekspresivnih i/ili receptivnih jezičnih sposobnosti koji se ne može objasniti poznatom biomedicinskom etiologijom (Bishop i sur., 2017). Razvojni jezični poremećaj jedan je od najučestalijih poremećaja koji se javlja u predškolskoj dobi s prevalencijom od oko 7.5 % (Norbury i sur., 2016). Jezične teškoće perzistiraju i u odrasloj dobi, što najčešće rezultira otežanim ovladavanjem vještinama čitanja i pisanja, odnosno dijagnozom disleksije (Kologrić Belić i sur., 2015). U Hrvatskoj se u svrhu dijagnosticiranja RJP-a koriste dva klasifikatora: DSM-V ili MKB-10. Prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-V) razvojni jezični poremećaj pripada skupini komunikacijskih poremećaja, odnosno potkategoriji jezični poremećaj (F80.2) (Američko psihijatrijsko društvo, 2014). Razvojni jezični poremećaj se prema navedenom klasifikatoru definira kao perzistentne teškoće u usvajanju i korištenju jezika u različitim modalitetima koje su uzrokovane deficitima u razumijevanju i/ili produkciji među kojima se ističu oskudan rječnik, ograničena struktura rečenice i narušene konverzijske sposobnosti. Opisane ispodprosječne jezične sposobnosti javljaju se u ranoj razvojnoj dobi i posljedično dovode do funkcionalnih ograničenja u učinkovitoj komunikaciji, socijalnom sudjelovanju te školskom ili radnom učinku. S druge strane, Međunarodna klasifikacija bolesti -10 (MKB-10) RJP uvrštava u skupnu specifičnih poremećaja razvoja govora i jezika koja se dodatno dijeli na dijagnozu primarno receptivnih (F80.1) ili ekspresivnih teškoća (F80.2) (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2012). Tek najnovije, 11. izdanje, MKB-a, u skladu s dogovorom o jedinstvenoj terminologiji, uvodi dijagnozu razvojnog jezičnog poremećaja te zadržava njegovu podjelu na odstupanja u receptivnim i/ili ekspresivnim jezičnim sposobnostima (World Health Organization, 2020). Ekspresivni jezični poremećaj javlja se kod djece koja postižu prosječne rezultate na testovima neverbalne inteligencije i zadacima razumijevanja jezika uz istovremenu prisutnost izraženih odstupanja u jezičnoj proizvodnji. Receptivni jezični poremećaj odnosi se na odstupanja u jezičnom razumijevanju koja se manifestiraju i u jezičnoj ekspresiji, dok su neverbalne sposobnosti djeteta u skladu s dobnim normama (World Health Organization, 2020). Dijagnoza receptivnog i/ili ekspresivnog jezičnog poremećaja postavlja se kada su postignuća na dvama standardiziranim jezičnim testovima 2 standardne devijacije ispod prosjeka (-2 SD) ili kada dijete na jezičnim testovima postiže rezultat za 1 SD niži od rezultata na testovima neverbalne inteligencije (Bishop i sur., 2017). Među isključujućim

kriterijima dijagnoze RJP-a ističu se: oštećenje sluha ili druga senzorička oštećenja, oromotorička i/ili motorička disfunkcija, neurološka oštećenja, narušene socijalno-komunikacijske vještine i dijagnoza intelektualne onesposobljenosti (do 5. godine), odnosno intelektualnog razvojnog poremećaja (nakon 5. godine) (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2012; Američko psihijatrijsko društvo, 2014). Također, potrebno je istaknuti da se dijagnoza RJP-a ne postavlja prije treće godine jer rano jezično kašnjenje (tzv. late talkersi) nije pouzdan prediktor jezičnih teškoća zbog toga što dio djece s vremenom dostigne svoje vršnjake ili u ranoj dobi ne pokazuje znakove jezičnog kašnjenja (Bishop i sur., 2017).

2.1. Istraživanja o pripovjednim sposobnostima djece s razvojnim jezičnim poremećajem

Razvojna jezična odstupanja djece predškolske dobi očituju se u pisanom i govornom jeziku u vidu receptivnih i/ili ekspresivnih teškoća na pojedinoj ili svim jezičnim sastavnicama (fonologija, morfologija, sintaksa, semantika i pragmatika) (Kologranić Belić i sur., 2015). Prepoznatljiva obilježja razvojnog jezičnog poremećaja su: otežano prizivanje fonoloških kodova, sustavne i nesustavne pogreške u glagolskoj i imenskoj morfologiji, teškoće usvajanja novih i prizivanja poznatih riječi, kao i otežano započinjanje i održavanje konverzacije (Kologranić Belić i sur., 2015). Opisana simptomatologija RJP-a kliničaru je najuočljivija u jezično zahtjevnim aktivnostima proizvodnje pripovjednog diskursa, odnosno pričanja i/ili prepričavanja koherentne priče, čija je struktura značajno pojednostavljena, a razumijevanje narušeno te u većini slučajeva pretjerano doslovno (Kologranić Belić i sur., 2015; Bishop i sur., 2017). Sukladno tome, analiza pripovjednog diskursa na mjerama makrostrukture i mikrostrukture djece s razvojnim jezičnim poremećajem učestali je izvor interesa brojnih istraživača, čiji će rezultati biti ukratko predstavljeni u sljedećim poglavljima.

2.1.1. Makrostrukturna analiza pripovjednog diskursa djece s razvojnim jezičnim poremećajem

Makrostruktura ili razina strukturalne složenosti pripovjednog diskursa povezana je s vještinama (ne)održavanja slušne pažnje (eng. sustained auditory attention) te pohrane i prizivanja prethodno predstavljenih verbalnih informacija koje su narušene kod djece s razvojnim jezičnim poremećajem (Duinmeijer i sur., 2012). Unatoč postojećim jezičnim teškoćama i deficitima kognitivnih vještina čiji razvoj ovisi o jezičnim sposobnostima, a koji reduciraju strukturalnu složenost diskursa uporaba mjera makrostrukture s ciljem diferencijacije djece s razvojnim jezičnim poremećajem i drugim teškoćama nije se pokazala

dovoljno osjetljivom (Kuvač Kraljević i sur., 2020). Navedeno potvrđuju i kontradiktorni rezultati brojnih komparativnih analiza na makrostrukturnoj razini diskursa djece tipičnog razvoja i djece s RJP-om. Boerma i sur. (2016) proveli su istraživanje s ciljem usporedbe rezultata četiriju skupina ispitanika: jednojezične i dvojezične djece tipičnog razvoja te jednojezične i dvojezične djece s današnjom dijagnozom RJP-a na komponentama nizozemske inačice MAIN-a. Autori su utvrdili da djeca s razvojnim jezičnim poremećajem, bez obzira na broj jezika kojima su ovladali, pokazuju lošije sposobnosti razumijevanja, proizvode priče ograničene strukturalne složenosti te koriste manji broj riječi kojima se izražava unutarnje stanje likova (Boerma i sur., 2016). Slično istraživanje iste godine provode Blom i Boerma (2016), ali osim utvrđivanja razlika među djecom tipičnog razvoja i djecom s RJP-om, njihov je cilj bio ispitati utjecaj maturacije te jezičnih i kognitivnih čimbenika na postignuća ispitanika. Istraživači su koristili nizozemsku inačicu MAIN-a s ciljem procjene pripovjednih sposobnosti djece predškolske dobi u dvjema točkama mjerenja u rasponu od godinu dana. S druge strane, jezične i kognitivne sposobnosti ispitane su uporabom standardiziranog testa Peabody Picture Vocabulary Test (PPVT-III) koji se koristi za procjenu receptivnih sposobnosti te zadacima za procjenu morfosintaktičkih sposobnosti, radnog pamćenja i održavanja slušne pažnje. Rezultati istraživanja pokazali su da djeca tipičnog razvoja postižu bolje rezultate na mjerama makrostrukture u objema točkama mjerenja, dok se sposobnost razumijevanja djece s RJP-om postupno poboljšava, odnosno djeca s RJP-om u ranoj školskoj dobi dostižu svoje vršnjake i postižu usporedive rezultate na zadacima procjene razumijevanja modela priče (Blom i Boerma, 2016). Postojeća diskrepanca među sposobnostima jezične produkcije i razumijevanja objašnjava se teškoćama održavanja pažnje koje dodatno narušavaju, kognitivno i jezično zahtjevu, sposobnost strukturiranja pripovjednog diskursa (Duinmeijer i sur., 2012; Blom i Boerma, 2016). Prethodno provedena istraživanja (Bogetić i sur., 2008; Reuterskiöld i sur., 2011), također, naglašavaju značajan razvojni napredak djece s RJP-om, što je vidljivo već u dobi od šest godina kada označavaju sve elemente priče, uključujući i zaključak. Djeca niže kronološke dobi (između 4. i 5. godine) s dijagnozom razvojnog jezičnog poremećaja, učestalo ističu ishod priče koju pripovijedaju na lokalnoj razini kroz sekvencionalni opis događaja, ograničeno razumijevanje i nemogućnost povezivanja elemenata u koherentnu cjelinu prilikom čega ne navode zaključak priče (Bogetić i sur., 2008). Najnovije istraživanje provedeno u Hrvatskoj s ciljem procjene pripovjednih sposobnosti djece s RJP-om potvrđuje prethodno istaknute lošije sposobnosti strukturiranja priče djece s RJP-om u odnosu na kontrolnu skupinu tipičnih vršnjaka prosječne dobi od 6.5 godina (Kuvač Kraljević i sur., 2020). Potrebno je istaknuti da većina djece s RJP-om (čak 85 % u odnosu na 62 % tipičnih

vršnjaka) nije označilo problem i uvodni događaj u priči. Također, rezultati istraživanja upućuju na zanimljivu spoznaju prema kojoj djeca s RJP-om učestalije od tipičnih vršnjaka navode završnu komponentu epizode, odnosno unutarnje stanje lika kao reakciju na ishod (Kuvač Kraljević, 2020). Prethodno provedena istraživanja pragmatičkih sposobnosti djece s razvojnim jezičnim poremećajem dovode do potpuno suprotnih spoznaja. Prema Brinton i sur. (2018) djeca s RJP-om rijetko, ali u skladu sa sadržajem priče, izražavaju unutarnja stanja likova u situacijama spontane produkcije diskursa. Smanjena učestalost izražavanja unutarnjih stanja likova uvjetovana je teškoćama prepoznavanja i interpretacije facijalnih ekspresija likova te identifikacije istih ovisno o kontekstu u kojem se likovi nalaze (Spackman i sur., 2006). Osim ograničenih vještina teorije uma, smanjenu učestalost razgovora o mentalnim i emocionalnim stanjima likova uvjetuje i ograničen opseg rječnika koji je nužan za imenovanje i diferencijaciju različitih emocija (Norbury i sur., 2014). Zanimljivo je istaknuti da se učestalost uporabe riječi kojima se izražavaju mentalna stanja povećava u situacijama kada dijete odgovara na direktna pitanja o emocionalnom stanju lika, ali se tada točnost i prikladnost odgovora značajno smanjuje, odnosno odgovor nije u skladu sa sadržajem priče, što svjedoči ograničenom razumijevanju samog sadržaja priče (Brinton i sur., 2018).

Brojni istraživači, također, izvještavaju o nepodudarnosti rezultata na mjerama makrostrukture i mikrostrukture pripovjednog diskursa djece s RJP-om. Primarno navode izraženo odstupanje kao rezultat mikrostrukturne analize, dok su rezultati strukturalne složenosti diskursa djece s RJP-om usporedivi s rezultatima tipičnih vršnjaka (Soodla i Kikas, 2010; Colozzo i sur., 2011; Altman i sur., 2016). Dobiveni kontradiktorni rezultati mogu biti pod utjecajem neujednačenosti uvjeta provedbe različitih istraživanja. Primjerice, utvrđeno je da su veličina uzorka i način uzorkovanja (nasumično ili prema preporuci logopeda), vrsta zadatka (generiranje priče ili prepričavanje) te dob ispitanika odgovorni za postojeće razlike među postignućima djece s RJP-om na mjerama strukturalne složenosti pripovjednog diskursa (Winters i sur., 2022). Također, ističe se da su, za razliku od jezično uvjetovane mikrostrukturne razine, vještine globalnog strukturiranja pripovjednog diskursa u manjoj mjeri ovisne o jezičnim kompetencijama i kvaliteti jezičnog inputa (Boerma i sur., 2016). Istraživači naglašavaju da heterogenost kliničke slike djece predškolske dobi s dijagnozom RJP-a, uzimajući u obzir mogućnost pridruženih deficita slušne pažnje ili odstupanja u kognitivnim vještina čiji razvoj ovisi o jezičnim sposobnostima, najčešće uvjetuje kvantitativnu nepodudarnost u postignućima ove populacije ispitanika (Duinmeijer i sur., 2012).

2.1.2. Mikrostrukturna analiza pripovjednog diskursa djece s razvojnim jezičnim poremećajem

Temeljna obilježja jezične proizvodnje djece s razvojnim jezičnim poremećajem su agramatičnost, odnosno pogreške na razini sročnosti, i telegrafski govor koji podrazumijeva ispuštanje veznika, prijedloga, pomoćnih glagola i osobnih zamjenica (Arapović i sur., 2010). Jezične teškoće manifestiraju se na svim jezičnim sastavnicama, ali dominantno narušavaju jezičnu ovladanost na razini morfosintakse, koja je uz leksik, primarni fokus procjene na mikrostrukturnoj razini pripovjednog diskursa. Prema Jackson i sur. (2016) učestale gramatičke pogreške uvjetovane su deficitima fonološkog kratkotrajnog pamćenja koje je odgovorno za privremenu pohranu odgovarajućih fonoloških informacija, kao što su morfološki nastavci koji označavaju padež, rod i broj imenice ili lice i broj glagola. Privremena pohrana fonoloških informacija ključan je aspekt u procesu formiranja morfološki točnog oblika zadane riječi koji se pohranjuje u fonološkom leksikonu te priziva i proizvodi tijekom izvedbe različitih oralnih zadataka (Jackson i sur., 2016). Istraživanja potvrđuju prisutnost razlika između djece s RJP-om i tipičnih vršnjaka na mjerama mikrostrukture u vidu većeg broja gramatičkih pogrešaka i smanjene sintaktičke složenosti i duljine iskaza (Botting, 2002). Vrste pogrešaka ovise o obilježjima jezika, a razlikuju se čak i među tipološki sličnim jezicima zbog čega se veći naglasak treba postaviti na rezultate istraživanja koja su provedena na uzorku izvornih govornika hrvatskog jezika. U svom istraživanju Hržica i Lice (2013) provode kvalitativnu i kvantitativnu usporedbu morfosintaktičkih obilježja govornog jezika djece s RJP-om i djece tipičnog razvoja dobi od šest do sedam godina. Rezultati istraživanja pokazali su da su djeca s RJP-om proizvela dvostruko više morfosintaktičkih pogrešaka u usporedbi s vršnjacima tipičnog razvoja. Ali, potrebno je istaknuti da je prisutnost ograničenog broja morfosintaktičkih pogrešaka zabilježena i u govoru djece tipičnog razvoja, što se pripisuje tome da zamijećene pogreške odgovaraju razvojnoj fazi usvajanja jezika (Hržica i Lice, 2013). Osim toga, dvije skupine ispitanika razlikovale su se s obzirom na vrste pogreška koje proizvode. Prema Hržica i Lice (2013) pogreške neprovođenja pravila (npr. neprovođenje pravila nepostojanog *a* u deklinaciji genitiva imenice *pas*) i pogreške poopćavanja češće se javljaju u govornim iskazima djece s RJP-om. S druge strane, Arapović i Anđel (2003) provele su istraživanje s ciljem analize morfološke točnosti diskursa djece s dijagnozom razvojnog jezičnog poremećaja u dobi od četiri do osam godina. Autorice su istaknule da djeca s RJP-om najčešće proizvode pogreške fleksije u vidu neadekvatnog padežnog oblika te učestalo ispuštaju pomoćni glagol u rečenici. Od ostalih se vrsta pogrešaka po učestalosti još javljaju: uporaba pogrešnog roda, neadekvatno

glagolsko vrijeme, lice i vid, pogreške u sročnosti sintagme imenice i pridjeva te izostavljanje infinitivnog nastavka (Arapović i Anđel, 2003). S djecom je vođen strukturirani dijalog zbog izrazitih teškoća koje su se javljale prilikom pokušaja samostalne proizvodnje pripovjednog diskursa. Arapović i Anđel (2003) zaključile su da se djeca s jezičnim teškoćama više fokusiraju na prenošenje poruke i vlastite komunikacijske sposobnosti, što rezultira smanjenom gramatičkom točnošću njihovih jezičnih iskaza.

3. DAROVITOST

Darovitost predstavlja skup osobina, iznadprosječnih općih intelektualnih i/ili specifičnih sposobnosti, kao i visokog stupnja kreativnosti i motivacije koji pojedincu omogućuju dostizanje iznadprosječnih postignuća u jednom ili više područja (MZO, 2022). Iako se u literaturi može pronaći poveći broj različitih definicija darovitosti, većina ih svoje polazište pronalazi u Renzullijevom troprstenastom modelu darovitosti. Prema Renzulli (2016) darovitost je produkt interakcije triju čimbenika: iznadprosječnih općih i/ili specifičnih sposobnosti, osobina ličnosti, s naglaskom na visoku motivaciju za rad, i kreativnosti. Iznadprosječne opće i specifične sposobnosti pojedinca odražavaju se u rezultatima koje postiže na testovima inteligencije koji uključuju procjenu pamćenja, apstraktnog rezoniranja, logičkog zaključivanja, verbalnog i neverbalnog rasuđivanja, rječnika, matematičkih sposobnosti, itd. U Hrvatskoj se za identifikaciju darovite djece starije predškolske dobi (6:0 godina i više) najčešće koristi hrvatska adaptacija Wechslerovog testa inteligencije za djecu (WISC-IV-HR) (Weschler, 2009). Među osobinama ličnosti darovitih predškolaca posebno se ističu visoka razine intrinzične motivacije i usmjerenosti na zadane aktivnosti koje uključuju specifično područje interesa djeteta (Čudina- Obradović, 1990; Renzulli, 2016). Motiviranost za rad uvjetovana je poznavanjem određene tematike (npr. dinosauri ili galaksije zvijezda), što dovodi do uspješnog ostvarivanja cilja, odnosno rješavanja određenog zadatka. Potrebno je istaknuti da se unatoč iznimnim postignućima koja daroviti pojedinci ostvaruju u jednom ili više područja, neki od njih izdvajaju među ostalima te ih se pamti zbog njihovih originalnih ideja i doprinosa znanosti ili umjetnosti, odnosno zbog njihove kreativnosti (Cvetković-Lay i Sekulić-Majurec, 2008). Kreativnost se zbog toga navodi kao jedna od ključnih sastavnica darovitosti koja se može prepoznati već u predškolskoj dobi u vidu maštovitosti, razvijenih sposobnosti improvizacije, originalnih pitanja i odgovora, mudrih izjava i inventivnosti djeteta (Cvetković-Lay i Sekulić-Majurec, 2008).

Definirajući koncept darovitosti istraživači primarno ističu, već spomenute, iznadprosječne opće i/ili specifične sposobnosti ($IQ > 130$) koje čine urođeni potencijal djeteta, dok su, s druge strane, motivacija i kreativnost podložne utjecaju okolinskih čimbenika (Cvetković-Lay, 2010). Pozitivno iskustvo i stimulativna okolina uvjetuju oslobađanje kreativnosti i razvoj pozitivnih osobina ličnosti djeteta, kao što su usmjerenost na zadatak, motivacija i visoko samopouzdanje (Cvetković-Lay, 2010). Posljedično, interakcija bioloških i okolinskih čimbenika rezultira manifestacijom darovitosti djeteta.

3.1 Identifikacija darovitosti u predškolskoj dobi

Identifikacija darovitosti kao multidisciplinarni timski postupak započinje u predškolskoj dobi s ciljem prepoznavanja i zadovoljavanja individualnih odgojno-obrazovnih potreba darovitog djeteta (MZO, 2022). Proces identifikacije darovite djece započinje s roditeljima koji prepoznaju rane znakove naprednosti u različitim područjima razvoja, kao što su jezično-govorni, motorički i spoznajni razvoj. Roditelji zatim, o svojim spoznajama izvještavaju odgojitelje koji u suradnji sa stručnim timom vrtića uočavaju karakteristična obilježja darovitosti te u skladu s tim planiraju djetetovo uključivanje u različite aktivnosti u skladu s interesima djeteta koje se provode izvan ili u sklopu vrtićke ustanove koju dijete pohađa (Cvetković-Lay, 2010). Članovi stručnog tima vrtića, primarno psiholog, dužni su primijeniti dijagnostičke testove i upitnike ličnosti s ciljem procjene kognitivnih sposobnosti i osobina ličnosti djeteta koje je uočeno kao potencijalno darovito (MZO, 2022). Osim uporabe dijagnostičkih testova i upitnika ličnosti, veliku važnost u procesu utvrđivanja darovitosti imaju i opservacija postignuća i uradaka djeteta, razgovor s vršnjacima te ljestvice samopoimanja i uvjerenja o sebi (MZO, 2022).

Pomoć odgojiteljima i roditeljima u identifikaciji darovite djece pružaju liste ranih znakova darovitosti koje uključuju obilježja spoznajnog, jezično-govornog i socijalnog razvoja djece predškolske dobi (3-7 godina) (Cvetković-Lay, 2002). Obilježja spoznajnog razvoja darovite djece uključuju: naprednu sposobnost shvaćanja složenih pojmova, kao što su smrt i pravda, raznolike interese, maštovitost i radoznalost, istančan smisao za humor te razumijevanje složenih uzročno-posljedičnih veza koje su ključne za pronalazak rješenja različitih zagonetki. Prema Cvetković-Lay (2002) specifičnosti jezičnog razvoja darovite djece podrazumijevaju: bogat rječnik, morfosintaktičku složenost iskaza, razumijevanje dvostrukih i prenesenih značenja te naprednost u vještinama fonološke svjesnosti koja dovodi do ranijeg početka samostalnog čitanja. Autorica, također, ističe da darovita djeca uspješno prilagođavaju svoje izražavanje dobi sugovornika, pokazuju naprednije sposobnosti teorije uma, među kojima se

ističe prepoznavanje tuđih emocija i namjera, te su vještiji u prepoznavanju neverbalnih znakova sugovornika. S druge strane, potrebno je naglasiti da potvrđena darovitost ne isključuje moguću dijagnozu dodatnih teškoća uvjetovanih nesrazmjerom djetetovih sposobnosti, odnosno zaostajanja za vršnjacima u socio-emocionalnom i tjelesnom razvoju nasuprot naprednosti u općim i specifičnim sposobnostima (Skupnjak, 2019). Teškoće darovite djece mogu se očitovati kao problemi u ponašanju, deficiti pažnje, negativna slika o sebi ili psihomotorička nezrelost (MZO, 2022). Moguće socio-emocionalne teškoće darovite djece proizlaze iz neadekvatne podrške i nerazumijevanja okoline zbog čega je važno izraditi plan odgovarajućih individualnih intervencija čija provedba zahtijeva suradnju odgojitelja, roditelja i različitih profila stručnjaka - psihologa, logopeda, edukacijskog rehabilitatora i/ili socijalnog pedagoga (MZO, 2022).

3.2 Istraživanja o pripovjednim sposobnostima darovite djece

Istraživanja o pripovjednim sposobnostima darovite djece predškolske i školske dobi kvantitativno značajno zaostaju u usporedbi s mnogobrojnim komparativnim analizama pripovjednih sposobnosti djece tipičnog razvoja i djece s razvojnim jezičnim poremećajem. Interes istraživača o jezičnim sposobnostima darovite djece postupno se povećava jer takva istraživanja pružaju uvid u individualne odgojno-obrazovne potrebe i specifična obilježja jezičnog razvoja navedene populacije (Mills, 2018).

Porath (1996) je proveo istraživanje s ciljem usporedbe strukturalne složenosti pripovjednog diskursa 14 darovitih šestogodišnjaka i kontrolne skupine od 14 vršnjaka tipičnog razvoja. Analizom dječjeg pripovjednog diskursa utvrđeno je kako šestogodišnjaci tipičnog razvoja uspješno strukturiraju dvije ključne komponente (opis problema i rješenje) jednostavne priče. S druge strane, diskurs darovite djece strukturalno je složeniji i integriraniji, odnosno darovita djeca dodatno elaboriraju radnju uvodeći novu komponentu epizode u kojoj opisuju neuspjeli pokušaj rješavanja problema. Upravo su iznadprosječne spoznajne i jezične sposobnosti darovite djece u vidu bogatog rječnika, morfosintaktičke složenosti iskaza, veće duljine priče, kompleksnije konceptualizacije tematike i istančanog humora, odgovorne za naprednost u sposobnostima strukturiranja ključnih komponenata priče kod darovitih šestogodišnjaka. Utvrđeno je da pripovjedne sposobnosti darovite djece odgovaraju sposobnostima tipičnih osmogodišnjaka, odnosno sposobnostima dvije godine starije djece tipičnog razvoja (Porath, 1996). Mills (2018) je proveo slično istraživanje s ciljem usporedbe 20 darovitih Afroamerikanaca i 23 Afroamerikanaca tipičnog razvoja u dobi od sedam do jedanaest godina na mjerama leksičke raznolikosti, prosječne duljine iskaza (u riječima), ukupnog broja

komunikacijskih jedinica te na mjeri koja ispituje uporabu dijalekta tijekom izvedbe strukturiranih aktivnosti, kao što je proizvodnja pripovjednog diskursa. Rezultati su pokazali da se dvije skupine ispitanika ne razlikuju na mjerama sintaktičke složenosti, leksičke raznolikosti i duljine pripovjednog diskursa. Prema Mills (2018) darovita djeca rjeđe koriste dijalektalne riječi i strukture te pokazuju bolje receptivne sposobnosti u usporedbi s vršnjacima tipičnog razvoja (Mills, 2018). Oprečni rezultati malobrojnih istraživanja darovite djece pod utjecajem su neujednačenosti u uvjetima provedbe istraživanja, kao što su veličina uzorka, jezične i kulturalne razlike, primijenjene jezične mjere te dob ispitanika. Upravo je uključenost u odgojno-obrazovni sustav, odnosno količina jezične poduke koja počinje i prije polaska u školu, važan čimbenik koji utječe na rezultate jezičnih istraživanja zbog čega je neopravdano uspoređivati rezultate djece različitih dobnih skupina.

4. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

S obzirom na kontradiktornost rezultata različitih stranih i hrvatskih istraživanja makrostrukturne i mikrostrukturne analize pripovjednog diskursa djece s RJP-om i izostanka hrvatskih istraživanja o pripovjednim sposobnostima darovite djece, cilj je ovog diplomskog rada utvrditi pripovjedne sposobnosti djece tipičnog razvoja, djece s razvojnim jezičnim poremećajem i darovite djece na makrostrukturnoj i mikrostrukturnoj razini pripovjednog diskursa. Istraživanjem se želi ispitati razlike među skupinama ispitanika na mjerama makrostrukture koje uključuju strukturu priče, strukturalnu složenost i broj riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja, kao i na mjerama mikrostrukture, odnosno morfološke točnosti na razini riječi i rečenica. Pretpostavlja se postojanje razlika na objema razinama analize pripovjednog diskursa u korist djece tipičnog razvoja u usporedbi s djecom s razvojnim jezičnim poremećajem, ali i u korist darovite djece u usporedbi s preostalim dvjema skupinama, odnosno djecom tipičnog razvoja i djecom s razvojnim jezičnim poremećajem. Svrha je ovog rada pružiti uvid u pripovjedne sposobnosti triju skupina ispitanika te utvrditi postojanje razlika među ispitanicima kako bi se dobiveni podaci mogli koristiti u budućem logopedskom kliničkom i istraživačkom radu.

5. METODE ISTRAŽIVANJA

5.1. Uzorak ispitanika

U istraživanju su sudjelovale tri skupine školskih obveznika u školskoj godini 2024./2025.: skupina predškolaca tipičnog razvoja, skupina predškolaca s dijagnozom razvojnog jezičnog poremećaja (RJP) te skupina darovitih predškolaca. Prikupljeni su uzorci pripovjednog diskursa svih ispitanika koji se ove godine upisuju u školu, bez obzira na zabilježene slučajeve prošlogodišnje odgode zbog socio-emocionalne nezrelosti i/ ili jezičnih odstupanja, što je često karakteristično za ispitanike s dijagnozom RJP-a. Prigodni uzorak činilo je ukupno 45 ispitanika koji su podijeljeni u tri skupine s obzirom na specifična obilježja razvojnog profila: tipičan razvoj, dijagnoza RJP-a ili prepoznata darovitost. Svi su ispitanici jednojezični govornici hrvatskog jezika. Ispitanici pohađaju dva vrtića u Splitu: DV Cvit Mediterana (N=40) i DV Marjan (N=5). Također, svi ispitanici s dijagnozom RJP-a uključeni su u logopedsku terapiju u trajanju od maksimalno godinu dana. Osnovni podaci o ispitanicima s naglaskom na raspodjelu s obzirom na obilježja razvojnog profila, dob i spol prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1.

Osnovni podaci o ispitanicima

Skupina	Djeca tipičnog razvoja	Djeca s dijagnozom RJP-a	Darovita djeca
Broj ispitanika	15	15	15
<i>Kronološka dob (raspon)</i>	6;02-7;02	6;05-7;02	6;00-6;10
<i>Prosječna dob</i>	6;08	6;10	6;04
Spol			
<i>Muški</i>	8	10	10
<i>Ženski</i>	7	5	5

Uzorak ispitanika prikupljen je u suradnji s logopetkinjama dvaju splitskih vrtića. Logopetkinje su procijenile ekspresivne i receptivne jezične sposobnosti ispitanika uporabom Testa razumijevanja gramatike (TROG-2:HR) (Bishop i sur., 2014) ili Novih Reynell razvojnih jezičnih ljestvica (NRDLS- HR) (Edwards i sur., 2019). Dijagnoza ekspresivnog jezičnog poremećaja postavljala se kada su sposobnosti jezičnog razumijevanja odgovarale dobi ispitanika, ali je istovremeno ispitanik na Ljestvici jezične proizvodnje NRDLS-a postigao ispodprosječni rezultat. S druge strane, dijagnoza receptivnog jezičnog poremećaja postavljala se kada su sposobnosti jezične proizvodnje odgovarale dobi ispitanika, ali je istovremeno

ispitanik na TROG-u ili na Ljestvici jezičnog razumijevanja NRDLS-a postigao ispodprosječni rezultat. Važno je napomenuti da je prije postavljanja dijagnoze RJP-a provedena psihološka procjena s ciljem isključivanja prisutnosti komorbidnih intelektualnih teškoća koje se navode kao jedan od isključujućih dijagnostičkih kriterija RJP-a. Postignuća ispitanika s RJP-om na jezičnim testovima, koja odražavaju prisutnost ekspresivnih i/ili receptivnih jezičnih teškoća, prikazana su u Tablici 2.

Tablica 2.

Postignuća ispitanika s dijagnozom RJP-a na jezičnim testovima (u standardiziranim T-vrijednostima)

<i>Šifra ispitanika</i>	<i>Postignuće na TROG-u</i>	<i>Postignuće na Ljestvici jezične proizvodnje NRDLS-a</i>	<i>Postignuće na Ljestvici jezičnog razumijevanja NRDLS-a</i>	<i>Klasifikacija jezičnih teškoća</i>
R01	/	69	71	mješovite
R02	/	70	76	mješovite
R03	86	69	/	ekspresivne
R04	89	69	/	ekspresivne
R05	81	74	/	ekspresivne
R06	88	69	/	ekspresivne
R07	57	76	/	mješovite
R08	/	69	70	mješovite
R09	/	69	70	mješovite
R10		80	111	blage ekspresivne (granični rezultat)
R11	/	78	87	blage ekspresivne
R12	/	69	70	mješovite
R13	83	76	/	ekspresivne
R14	78	74	/	mješovite (blage receptivne)
R15	83	79	/	blage ekspresivne

Darovitost djeteta potvrdio je vrtički psiholog, koji je logopedkinjama pružio uvid u iznadprosječne rezultate koje djeca postižu na Wechslerovom testu inteligencije za djecu (WISC-IV-HR) (Weschler, 2009). Psiholog je izvijestio isključivo o iznadprosječnim intelektualnim sposobnostima, ali nije naznačeno ostvaruje li dijete ujednačene rezultate na pojedinim domenama testa kojima se procjenjuju verbalne i neverbalne kognitivne sposobnosti. Zbog izostanka detaljnih informacija o razini verbalnih i neverbalnih postignuća pojedinog djeteta na Wechslerovom testu inteligencije nije bilo moguće definirati cjeloviti

razvojni profil darovitog djeteta, odnosno istaknuti njegovu verbalnu i/ili neverbalnu naprednost u odnosu na tipične vršnjake. Također, psiholog je izvijestio o prepoznatim znakovima darovitosti u vidu visoke razine motiviranosti i usmjerenosti na zadane aktivnosti te iznimne kreativnosti djeteta. Iznimno heterogena postignuća darovitih ispitanika na jezičnim testovima prikazana su u Tablici 3. Rezultati logopedске procjene ukazuju na to da većina darovitih ispitanika (N=11) na jezičnim testovima postiže prosječne rezultate, dok manji broj ispitanika (N=4) na Ljestvici jezične proizvodnje NRDLs-a postiže iznadprosječne rezultate. U Tablici 3. zabilježene su i napomene ispitivača kojima se želi ukazati na socio-emocionalne teškoće i teškoće pažnje koje su kod pojedinih ispitanika zamijećene za vrijeme jezične procjene ili provedbe zadatka pričanja priče. Potrebno je istaknuti da opisane teškoće nisu prethodno dijagnosticirane, ali mogu negativno utjecati na vrijeme potrebno za izvedbu strukturiranih aktivnosti, kao i na kvalitetu djetetove izvedbe.

Tablica 3.

Postignuća darovitih ispitanika na jezičnim testovima (u standardiziranim T-vrijednostima) uz napomene ispitivača

<i>Šifra ispitanika</i>	<i>Postignuće na TROG-u</i>	<i>Postignuće na Ljestvici jezične proizvodnje NRDLs-a</i>	<i>Napomene Ispitivača</i>
D01	103	98	/
D02	99	98	/
D03	109	114	/
D04	105	106	/
D05	95	122	/
D06	100	112	/
D07	100	97	produženo vrijeme provedbe zadatka pričanja priče; primijećeni su znakovi anksioznosti (npr. tih i drhtav glas, učestala potpitanja)
D08	106	107	/
D09	105	115	/
D10	112	107	/
D11	106	97	/
D12	95	97	/
D13	92	95	produženo vrijeme jezične procjene i provedbe zadatka pričanja priče zbog raspršene pažnje
D14	108	115	/
D15	105	108	produženo vrijeme provedbe zadatka pričanja priče; primijećeni su znakovi anksioznosti (npr. nekoliko minuta odbija govoriti; početak aktivnosti tek nakon modeliranja iste; tih i drhtav glas)

5.2. Opis istraživačkog materijala i varijabli

Hrvatska inačica MAIN-a (Multilingual Assessment Instrument for Narratives; Hržica i Kuvač Kraljević, 2020) korištena je s ciljem analize makrostrukture i mikrostrukture pripovjednog diskursa triju skupina ispitanika. MAIN je instrument koji se koristi za procjenu proizvodnje i razumijevanja priča kod jednojezične i dvojezične djece dobi između tri i deset godina. Procjena pripovjednih sposobnosti provodi se različitim metodama poticanja: pričanje priče (eng. storytelling), prepričavanje priče nakon slušanja iste (eng. retelling) ili ispitivanje nakon slušanja modela priče (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020). U ovom je istraživanju primarni cilj bio procijeniti pripovjedne sposobnosti djece na zadatku generiranja ili proizvodnje priče. MAIN se sastoji se od četiri usporedne priče. Dvije se priče (*Kozlići i Ptičice*) koriste prilikom procjene vještina proizvodnje priče, dok su ostale dvije priče (*Mačka i Pas*) osnovni materijal prilikom procjene vještina prepričavanja i/ili ispitivanja nakon slušanja modela priče (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020). Svaka priča sadrži niz od šest slika te je kontrolirana s obzirom na jezičnu i kognitivnu zahtjevnost, usporednost u mikrostrukтури i makrostrukтури te kulturalnu prikladnost (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020). Također, priče uključuju tri tematski povezane epizode koje čine osnovu makrostrukturne analize. Prilikom procjene pripovjednog diskursa na makrostrukturnoj razini primijenjen je protokol, koji je ujedno ključna sastavnica MAIN-a, a uključuje procjenu triju mjera: strukture priče, strukturalne složenosti i ukupnog broja riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja (US). Procjena strukture priče odnosila se na analizu prisutnosti odgovarajućih komponenata u svakoj od triju epizoda priče:

- 1) unutarnje stanje kao uvodni događaj - događaj ili unutarnje stanje lika koje služi kao pokretač radnje, npr. *Kozlić je bio preplašen jer se utapao.*
- 2) cilj - namjera ili ideja lika koja čini osnovu plana ostvarenja željenog cilja, npr. *Mama koza je željela izvući kozlića iz vode.*
- 3) pokušaj - pokušaj provedbe određene aktivnosti kako bi se ostvario željeni cilj, npr. *Mama koza je ušla u vodu.*
- 4) ishod - događaj koji odražava posljedicu pokušaja, odnosno slijedi pokušaj s kojim je uzročno povezan, npr. *Mama koza je spasila kozlića.*
- 5) unutarnje stanje kao reakcija - iskaz koji predstavlja unutarnju reakciju (osjećaji i/ili misli) lika na ishod, npr. *Mama koza i kozlić su bili sretni.*

Svaka priča započinje opisom situacije, odnosno govornikovim predstavljanjem likova te vremenskog i prostornog konteksta priče (npr. *Jednom davno na livadi su se igrale tri koze.*)

Procjena strukturalne složenosti odnosila se na bilježenje ukupnog broja (od maksimalno tri) cjelovitih epizoda u priči koje bi trebale sadržavati tri ključne strukturalne komponente: cilj, pokušaj i ishod. Mjera strukturalne složenosti pruža uvid u razvojnu razinu vještine pripovijedanja kod djeteta koja se definira ovisno o obilježjima diskursa koji može biti predepizodički ili epizodički te jednostavan (jedna epizoda) ili složen (dvije ili više epizoda). Dijete tijekom izvedbe zadatka proizvodnje priče može ostvariti sljedeće nizove: pokušaj-ishod niz/nizovi (PI), niz/nizovi koji uključuje/u samo cilj (C), cilj-pokušaj niz/nizovi (CI), cilj-ishod niz/nizovi (CI) ili cjeloviti cilj-pokušaj ishod niz/nizovi (CPI).

Posljednja mjera makrostrukturne analize uključivala je ukupan broj riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja likova. Uporaba riječi kojima se opisuju percepcija, fiziološka stanja, svjesnost ili emotivna stanja likova, kao i uporaba mentalnih glagola te glagola govorenja odražava razinu djetetovih sposobnosti razumijevanja motivacije i namjera likova, njihove percepcija različitih događaja i emocionalnih reakcija koje su uvjetovane ishodom priče.

Analiza na mikrostrukturnoj razini odnosila se na procjenu morfološke točnosti na razini riječi i rečenica, odnosno T-jedinica. T-jedinica može predstavljati jednostavnu sintaktičku strukturu od jednog predikata ili zavisnosloženu sintaktičku strukturu (Bedeković i sur., 2021). S druge strane, ako su dvije surečenice povezane u složenu sintaktičku strukturu nezavisnom vezom, tada se one dijele na dvije izolirane T-jedinice (Bedeković i sur., 2021). Morfološka točnost na razini riječi i rečenica definirana je omjerom ukupnog broja zabilježenih morfoloških odstupanja na razini riječi ili T-jedinica i morfološki točnih riječi, odnosno T-jedinica (Fey i sur., 2004). U morfološka odstupanja na razini riječi i rečenica uključena su sva razvojna odstupanja i odstupanja koja se ne mogu objasniti obilježjima djetetovog čakavskog dijalekta. Primjerice, karakteristična obilježja čakavskog dijalekta su neprovođenje pravila nepostojanog *a* prilikom tvorbe genitiva jednine ili nominativa množine imenice *pas*, kao i uporaba sintagme *rep od lisice* umjesto posvojnog pridjeva *lisičin*. U skladu s tim, odstupanja na razini riječi uključivala su odstupanja u tvorbi riječi, fleksiji ili sročnosti, dok su odstupanja na razini rečenica uključivala odstupanja u redosljedju te izostavljanje određenih struktura, kao što su objekt, pomoćni glagol, osobne zamjenice i sl.

5.3. Način provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno u suradnji s dvjema logopetkinjama koje su unutar vlastitih vrtićkih ustanova roditeljima podijelile informirane pristanke s ciljem prikupljanja uzorka ispitanika i suglasnosti roditelja sa snimanjem dječjih odgovora audio uređajem-diktafonom. Dječji su odgovori snimani s ciljem postizanja objektivnosti u postupku bodovanja. Roditelji su prilikom ispunjavanja informiranih pristanaka, ujedno i izvijestili o osnovnim demografskim karakteristikama djeteta (dob, spol, broj braće i sestara, vrijeme koje provode u aktivnostima zajedničkog čitanja, i sl.). Logopetkinje su, potom procijenile ekspresivne i receptivne jezične sposobnosti ispitanika uporabom Testa razumijevanja gramatike (TROG-2:HR) (Bishop i sur., 2014) ili Novih Reynell razvojnih jezičnih ljestvica (NRDLS- HR) (Edwards i sur., 2019), što je omogućilo podjelu ispitanika u tri skupine s obzirom na specifična obilježja razvojnog profila: tipičan razvoj, dijagnoza RJP-a ili prepoznata darovitost. Darovitost djeteta potvrdio je vrtićki psiholog, koji je logopetkinjama pružio uvid u iznadprosječne rezultate koje djeca postižu na testovima inteligencije. Također, psiholog je izvijestio o prepoznatim znakovima darovitosti u vidu visoke razine motiviranosti i usmjerenosti na zadane aktivnosti te iznimne kreativnosti djeteta. Ispitanici su, nakon toga, proizvodili priče na temelju slikovnih predložaka hrvatske inačice MAIN-a (Hržica i Kuvač Kraljević, 2020). Slikovni predlošci ispisani su tri puta na A4 papiru, a potom su slike, prema uputama za pripremu materijala, složene u knjižice u obliku harmonike. Nizovi slika spremljeni su u tri različite omotnice među kojima su djeca samostalno birala željenu priču. Tako se izbjegao utjecaj dijeljenog konteksta jer se ostvario privid da ispitivač ne zna koju će priču dijete odabrati, iako su svi ponuđeni predlošci bili jednaki. Priče *Kozlići* i *Ptičice* predstavljane su nasumično kako bi se izbjegao utjecaj zamora djeteta na rezultate, ali i kako bi se omogućila usporedba rezultata koje dijete postiže tijekom proizvodnje pojedine priče. Djeca su ispitivana pojedinačno u logopedskom kabinetu ili u tihoj izoliranoj prostoriji u vrtićkoj ustanovi. Prije početka proizvodnje priče, svako je dijete pogledalo sve slike kako bi se upoznao s cjelovitim situacijskim kontekstom priče. Za vrijeme proizvodnje priče, djetetu su izolirano predstavljane po dvije slike, a kraj aktivnosti obilježen je kada bi dijete samostalno označilo kraj (npr. „Čiča miča gotova je priča.“) ili bi potvrdno odgovorilo na ispitivačevo pitanje „Jesi li gotov/a?“ Ispitivač je, po potrebi, djetetu mogao pružiti neutralne ohrabrujuće poticaje iskazima: „Želiš li još nešto dodati?“, „Što još vidiš?“ ili „Nastavi!“ Također, količina pohvala ovisila je o individualnim obilježjima djetetovog temperamenta, a ispitivač ih je pružao u skladu s vlastitim nahođenjem. Nakon provedbe ispitne aktivnosti, svakom su djetetu postavljena pitanja s ciljem procjene razumijevanja. Rezultati

koje su djeca postigla na zadatku razumijevanja priče poslužili su kao jedan od ključnih kriterija u procesu odabira ispitanika i to na sljedeći način: u istraživanje su uključeni oni ispitanici koji su na zadatku razumijevanja priče postigli rezultat šest ili više od maksimalno deset, jer taj rezultat označava izostanak značajnih odstupanja u razumijevanju koja bi se mogla odraziti na izvedbu zadatka proizvodnje priče. Dječji pripovjedni diskursi transkribirani su u programu CLAN (Child Language Analysis; MacWhinney, 2000) tako da je svaki transkript započeo posljednjom rečenicom uputa ispitivača, a osim djetetovih iskaza, obuhvaćao je i primjere ispitivačevih poticaja i/ili završnih pohvala.

5.4. Metode obrade podataka

Prikupljeni transkripti kodirani su i obrađeni u statističkom programu IBM SPSS Statistics 26. Provedena je deskriptivna analiza pojedinačno za svaku od triju skupina ispitanika te su na opisanim varijablama makrostrukture i mikrostrukture pripovjednog diskursa analizirane razlike među skupinama ispitanika. S obzirom na ograničenu veličinu uzorka (15 ispitanika po skupini) i asimetričnu raspodjelu dobivenih rezultata, razlike među ispitanicima testirane su korištenjem neparametrijskog Kruskal- Wallisovog testa.

6. REZULTATI I RASPRAVA

Rezultati su prikazani s obzirom na promatrane mjere makrostrukture i mikrostrukture pripovjednog diskursa djece tipičnog razvoja, djece s dijagnozom razvojnog jezičnog poremećaja i darovite djece koje uključuju: strukturu priče, strukturalnu složenost i riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja (US) te morfološku točnost na razini riječi i rečenica.

6.1. Struktura priče

U Tablici 4. prikazane su vrijednosti medijana (C), poluinterkvartilnog raspršenja (Q) te najmanje (Min) i najveće postignute vrijednosti (Max) za svaku od triju skupina ispitanika koje su dobivene deskriptivnom statističkom analizom na prvoj komponenti MAIN-a, odnosno na mjeri strukture priče. Podaci dobiveni deskriptivnom analizom ukazuju na to da svi ispitanici u prosjeku postižu jednak rezultat na odabranoj mjeri makrostrukture (C=7.5). Ipak, zanimljivo je istaknuti da je najveća postignuta vrijednost na mjeri strukture priče zabilježena u skupini darovite djece (Max=11).

Tablica 4.

Deskriptivna statistika za mjeru struktura priče

<i>Skupina</i>	N	C	Q	Min	Max
<i>Djeca tipičnog razvoja</i>	15	7.5	0.75	4.5	10.5
<i>Djeca s dijagnozom RJP-a</i>	15	7.5	1	5	9.5
<i>Darovita djeca</i>	15	7.5	2	4.5	11

Daljnjom analizom, odnosno provedbom Kruskal-Wallisovog testa, nije pronađena statistički značajna razlika između djece tipičnog razvoja, djece s dijagnozom RJP-a i darovite djece na mjeri strukture priče ($\chi^2(2)=1.268$, $p=0.53$, odnosno $p > 0.05$).

Pretpostavljalo se da će djeca s razvojnim jezičnim poremećajem na mjeri strukture priče postizati značajno lošije rezultate od preostalih dviju skupina ispitanika. Postojeća hipoteza nije potvrđena, a izostanak statistički značajne razlike među skupinama ispitanika odražava razvojni napredak u sposobnostima strukturiranja priče kod djece s RJP-om. O razvojnem napretku djece s RJP-om svjedoče i rezultati prethodno provedenih istraživanja (Bogetić i sur., 2008; Reuterskiöld i sur., 2011) prema kojima djeca s jezičnim teškoćama pred polazak u školu

usložnjavaju vlastite priče u kojima označavaju sve elemente uključujući i zaključak ili ishod. S druge strane, potrebno je naglasiti da rezultati određenih istraživanja dovode do potpuno suprotnih spoznaja. Istraživači navode da postojeći jezični deficiti i deficiti kognitivnih vještina čiji razvoj ovisi o jezičnim sposobnostima pojedinca rezultiraju lošijim sposobnostima razumijevanja i ograničenom strukturalnom složenošću priča djece s RJP-om u usporedbi s kontrolnom skupinom tipičnih vršnjaka (Boerma i sur., 2016; Blom i Boerma, 2016). Kontradiktornost rezultata komparativnih makrostrukturnih analiza diskursa djece tipičnog razvoja i djece s RJP-om ističe se kao glavni razlog smanjene osjetljivosti uporabe mjera makrostrukture s ciljem diferencijacije djece s RJP-om i djece tipičnog razvoja, odnosno djece s drugim teškoćama (Kuvač Kraljević i sur., 2020). Makrostrukturna analiza pripovjednog diskursa podrazumijeva procjenu sposobnosti globalne organizacije ili strukturiranja priče koja nije ovisna o jezičnim kompetencijama ispitanika. U skladu s tim, unatoč postojećim jezičnim teškoćama, ispitanici s RJP-om posjeduju znanje o tome kako strukturirati priču i označiti neke od njezinih ključnih komponentama, kao što su cilj, pokušaj ili ishod te opis vremena i mjesta radnje. Znanje o strukturi priče temelji se na aktivnostima zajedničkog čitanja u kojima djeca sudjeluju s roditeljima kod kuće ili vršnjacima u vrtiću zbog čega sva djeca pred polazak u školu mogu uspješno strukturirati jednostavnu priču od jedne cjelovite epizode (Kuvač Kraljević i sur., 2020). Osim toga, poticanje pripovjednih sposobnosti ključna je odrednica logopedskih terapijskih intervencija koje pohađaju djeca s RJP-om. Iz toga proizlazi da će odgovarajuća logopedska podrška potencijalno dovesti do postignuća na mjeri strukture priče koja su usporediva s onima kontrolne skupine tipičnih i/ili darovitih vršnjaka.

Iako se pretpostavljalo da će prepoznate iznadprosječne spoznajne i jezične sposobnosti darovite djece u vidu bogatog rječnika, veće duljine priče i kompleksnije konceptualizacije tematike, biti osnova njihove naprednosti pred djecom tipičnog razvoja i djecom s dijagnozom RJP-a., navedena hipoteza, također, nije potvrđena. Na izvedbu pojedinih darovitih ispitanika, kao što je istaknuto u napomenama ispitivača prilikom opisa uzorka ispitanika, potencijalno su utjecale socio-emocionalne teškoće i teškoće pažnje koje su zamijećene za vrijeme provedbe zadatka pričanja priče. Opisane teškoće kod darovite djece često ostaju nezamijećene, ali potrebno je istaknuti da dovode do produljenog vremena provedbe ispitne aktivnosti, otežane suradnje s ispitivačem, gubitka interesa i motivacije za izvedbu ispitne aktivnosti, i sl. Navedeno rezultira lošijom izvedbom darovitog djeteta u strukturiranim aktivnostima proizvodnje priče jer ono u toj situaciji ne može iskazati razinu vlastitih pripovjedačkih kompetencija. O mogućim neprepoznatim teškoćama darovite djece u vidu socio-emocionalnih

teškoća, deficita pažnje i problema u ponašanju izvještavaju i različiti radovi koji su napisani s ciljem pružanja odgojno-obrazovni smjernica za rad s darovitom djecom (Skupnjak, 2019; MZO, 2022).

6.2. Strukturalna složenost

U Tablici 5. prikazane su vrijednosti medijana (C), poluinterkvartilnog raspršenja (Q) te najmanje (Min) i najveće postignute vrijednosti (Max) za svaku od triju skupina ispitanika koje su dobivene deskriptivnom statističkom analizom na drugoj komponenti MAIN-a, odnosno na mjeri strukturalne složenosti. Rezultati djece na mjeri strukturalne složenosti održavali su prosječan broj cjelovitih epizoda (cilj- pokušaj ishod) označenih za vrijeme proizvodnje dviju priča- *Ptičice i Kozlići*. Podaci dobiveni deskriptivnom analizom ukazuju na to da svi ispitanici prosječno postižu jednak rezultat na odabranoj mjeri makrostrukture (C=1), tj. svi označavaju jednu cjelovitu epizodu u priči. Manji broj darovite djece (N=3) i jedan predškolac tipičnog razvoja označavaju čak dvije cjelovite epizode, dok, s druge strane, ispitanici iz skupine s dijagnozom RJP-a maksimalno označavaju jednu cjelovitu epizodu u priči.

Tablica 5.

Deskriptivna statistika za mjeru strukturalna složenost

Skupina	N	C	Q	Min	Max
<i>Djeca tipičnog razvoja</i>	15	1	0.5	0	2
<i>Djeca s dijagnozom RJP-a</i>	15	1	0.5	0	1
<i>Darovita djeca</i>	15	1	0.5	0	2

Daljnjom analizom, odnosno provedbom Kruskal-Wallisovog testa, također, nije pronađena statistički značajna razlika između djece tipičnog razvoja, djece s dijagnozom RJP-a i darovite djece na mjeri strukturalne složenosti ($\chi^2(2)=1.615$, $p=0.45$, odnosno $p>0.05$).

U skladu s rezultatima prethodno provedenih istraživanja (Kuvač Kraljević i sur., 2020), djeca tipičnog razvoja dobi između pet i šest godina uspješno su strukturirala priču koja se sastoji od jedne cjelovite epizode. S druge strane, rezultati dosad provedenih istraživanja strukturalne složenosti priča djece s RJP-om pokazali su se neujednačenima. Rezultati nekoliko istraživanja upućuju na to da djeca s RJP-om proizvode priče ograničene strukturalne složenosti (Boerma i sur., 2016; Kuvač Kraljević i sur., 2020). Suprotno tome, dio istraživača, u skladu s

rezultatima ovog istraživanja, navodi da su rezultati strukturalne složenosti diskursa djece s RJP-om usporedivi s rezultatima vršnjaka tipičnog razvoja (Soodla i Kikas, 2010; Colozzo i sur., 2011; Altman i sur., 2016). Kontradiktornost rezultata navedenih istraživanja dodatno potvrđuje nedovoljnu osjetljivost mjera makrostrukture u diferencijaciji djece s RJP-om i njihovih vršnjaka tipičnog razvoja. Razlog tome može se pronaći u heterogenosti kliničkih slika djece predškolske dobi s dijagnozom RJP-a, uzimajući u obzir mogućnost pridruženih deficita slušne pažnje ili deficita kognitivnih vještina čiji razvoj ovisi o jezičnim sposobnostima pojedinca (Duinmeijer i sur., 2012). Osim toga, kontradiktornost dobivenih rezultata može biti uvjetovana neujednačenošću uvjeta provedbe različitih istraživanja, kao što su način uzorkovanja (nasumično ili prema preporuci logopeda), kriteriji postavljanja dijagnoze RJP-a (ekspresivne ili receptivne teškoće, postojeći komorbiditeti), vrsta zadatka (generiranje priče ili prepričavanje) te dob ispitanika (Winters i sur., 2022). Potrebno je još jednom naglasiti da su vještine globalnog strukturiranja pripovjednog diskursa u manjoj mjeri ovisne o jezičnim kompetencijama i kvaliteti jezičnog inputa zbog čega bi postojeće jezične teškoće djece s RJP-om trebale biti istaknutije na mikrostrukturnoj razini. Primjerice, jezične teškoće djeteta s RJP-om značajno utječu na gramatičku točnost njegovih iskaza, što će potencijalno rezultirati lošijom izvedbom na mikrostrukturnoj razini. Ipak, unatoč narušenoj jezičnoj izvedbi u vidu postojećih morfosintaktičkih pogrešaka, dijete može uspješno označiti ključne sadržajne komponente cjelovite epizode zbog čega su rezultati koje postiže na mjeri strukturalne složenosti usporedivi s rezultatima kontrolne skupine tipičnih vršnjaka.

Pretpostavka naprednosti darovitih predškolaca na mjeri strukturalne složenosti, također, nije potvrđena. Unatoč tome što daroviti pojedinci češće (N=3), u odnosu na djecu tipičnog razvoja (N=1) i djecu s RJP-om (N=0), označavaju čak dvije od ukupno tri epizode priče, većina ih tijekom proizvodnje priče prosječno označava isključivo jednu cjelovitu epizodu. Daroviti su ispitanici, sukladno tome, postigli rezultate koji su usporedivi s postignućima njihovih tipičnih vršnjaka, kao i s postignućima djece s RJP-om. Mogući je razlog prosječne izvedbe darovite djece nedostatak motivacije u situaciji kada aktivnost nije u skladu sa specifičnim interesom djeteta ili kada dijete aktivnost procijeni kao nedovoljno zahtjevnu i izazovnu. Osim toga, potrebno je uzeti u obzir ograničenja ispitnog materijala s naglaskom na način bodovanja postignuća triju skupina ispitanika na mjeri strukturalne složenosti. Odabrana mjera makrostrukture odražava prosječan broj cjelovitih epizoda koje ispitanik označava prilikom proizvodnje dviju priča. S obzirom na prosječnu dob uzorka ispitanika, njihova maksimalna postignuća razvojno su ograničena na označavanje najviše dviju cjelovitih epizoda u priči.

Uzimajući u obzir ograničen raspon između minimalnog (nijedna cjelovita epizoda) i maksimalnog rezultata (dvije cjelovite epizode) koje ispitanici mogu postići na odabranoj mjeri makrostrukture, nužno je naglasiti da je korišteni ispitni materijal nedovoljno osjetljiv na suptilne razlike među rezultatima različitih skupina ispitanika. Sukladno tome, većina ispitanika postiže prosječni rezultat, odnosno označava jednu cjelovitu epizodu u priči, što otežava diferencijaciju skupina ispitanika s obzirom na njihova postignuća na mjeri strukturalne složenosti proizvedenih priča.

6.3. Riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja likova

U Tablici 6. prikazane su vrijednosti medijana (C), poluinterkvartilnog raspršenja (Q) te najmanje (Min) i najveće postignute vrijednosti (Max) za svaku od triju skupina ispitanika koje su dobivene deskriptivnom statističkom analizom na trećoj komponenti MAIN-a, odnosno na mjeri ukupnog broja riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja (US). Djeca tipičnog razvoja prilikom proizvodnje priče prosječno koriste veći broj riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja likova (C=4) u odnosu na preostale dvije skupine ispitanika (C=3). Također, zanimljivo je istaknuti da su i najveća postignuta vrijednost (Max=8) i najmanja postignuta vrijednost (Min=0) na odabranoj mjeri makrostrukture zabilježene u skupini darovite djece.

Tablica 6.

Deskriptivna statistika za mjeru riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja (US)

Skupina	N	C	Q	Min	Max
<i>Djeca tipičnog razvoja</i>	15	4	1.5	2	6
<i>Djeca s dijagnozom RJP-a</i>	15	3	1	1	5
<i>Darovita djeca</i>	15	3	1.5	0	8

Daljnjom analizom, odnosno provedbom Kruskal-Wallisovog testa, željelo se utvrditi jesu li dobivene razlike među skupinama ispitanika statistički značajne. Rezultati pokazuju da nije pronađena statistički značajna razlika između djece tipičnog razvoja, djece s dijagnozom RJP-a i darovite djece na mjeri ukupnog broja riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja ($\chi^2(2)=1.558$, $p=0.46$, odnosno $p > 0.05$).

Uzimajući u obzir nedovoljno razvijene vještine teorije uma (Spackman i sur., 2006) i ograničeni opseg rječnika koji je nužan za imenovanje i diferencijaciju različitih emocija

(Norbury i sur., 2014), pretpostavljalo se da će djeca s RJP-om rjeđe od svojih vršnjaka izražavati unutarnja stanja likova u situacijama spontane produkcije diskursa. Djeca s RJP-om prosječno koriste manji broj riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja ($C=3$) u odnosu na vršnjake tipičnog razvoja ($C=4$), ali razlika među skupinama nije se pokazala statistički značajnom, zbog čega postojeća hipoteza o lošijoj izvedbi djece s RJP-om nije potvrđena. Unatoč tome što djeca tipičnog razvoja češće od vršnjaka s RJP-om koriste riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja likova, učestalost njihove uporabe razvojno je ograničena. Prema Khan i sur. (2016) označavanje kompleksnijih komponenata pripovjednog diskursa, kao što je reakcija lika, javlja se tek u školskoj dobi kada dolazi do značajnog napretka u razvoju vještina teorije uma koje su ključne za razumijevanje motivacije i emocionalnih reakcija likova koje su uvjetovane ishodom priče. Iako razvoj vještina teorije uma započinje već nakon treće godine kada djecu počinju drugima stvarnim ili izmišljenim osobama pripisivati odgovarajuća emocionalna ili mentalna stanja (Bretherton i Beeghley, 1982; Shatz i sur., 1983), ovladanost specifičnim rječnikom koji je nužan za imenovanje i diferencijaciju različitih emocija i/ili mentalnih stanja još uvijek nije dostatan za izražavanje kompleksnih ili sekundarnih emocija. Djeca predškolske dobi uspješno označavaju isključivo osnovne emocije, među kojima se ističu sreća, tuga, ljutnja, strah i gađenje te koriste ograničen broj mentalnih glagola, kao što su znati i misliti (Shatz i sur., 1983; Fischer i sur., 1990; Grosse i sur., 2021). Ograničen opseg specifičnog rječnika koji je nužan za izražavanje unutarnjih stanja likova u priči predstavlja razvojno obilježje tipičnih predškolaca i značajno utječe na njihovu postignuća na odabranoj mjeri makrostrukture. S druge strane, razvoj receptivnih rječničkih sposobnosti koje su nužne za izražavanje i diferencijaciju kompleksnih pozitivnih ili negativnih emocionalnih stanja, kao što su dosada, zaljubljenost ili nepovjerenje, predstavlja dugotrajan proces koji se nastavlja čak i nakon adolescentske dobi (Baron-Kohen i sur., 2010; Grosse i sur., 2021). Iz toga proizlazi moguće pojašnjenje izostanka statistički značajne razlike među predškolcima tipičnog razvoja i vršnjacima s dijagnozom RJP-a na mjeri ukupnog broja riječi kojima se označavaju unutarnja stanja (US). Također, važno je naglasiti da je razina postignuća ispitanika s RJP-om odgovarala ukupnom broju riječi koje su korištene za vrijeme proizvodnje priče, pri čemu točnost i kontekstualna prikladnost korištenih riječi nisu predstavljale isključujući kriterij tijekom analize transkripata. Veća učestalost uporabe mentalnih glagola i/ili riječi kojima se opisuju percepcija i emocionalno stanje likova u strukturiranim aktivnostima proizvodnje zadane priče mogući je pozitivni ishod uključenosti u logopedsku terapiju, što je također, karakteristično obilježje skupine ispitanika s RJP-om. Navedenom svjedoče rezultati istraživanja kojeg su proveli Brinton i sur. (2018) prema kojima se učestalost uporabe riječi kojima se izražavaju

mentalna stanja povećava u strukturiranim situacijama kada dijete odgovara na direktna pitanja o emocionalnom stanju lika. Međutim, u navedenim se situacijama točnost i prikladnost odgovora značajno smanjuje, odnosno odgovor nije u skladu sa sadržajem priče, što upućuje na ograničeno razumijevanje sadržaja priče.

Daroviti predškolci prosječno koriste manji broj riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja ($C=3$) od vršnjaka tipičnog razvoja ($C=4$) te jednak broj riječi kao i vršnjaci s RJP-om ($C=3$), zbog čega hipoteza o naprednosti darovitih ispitanika na odabranoj mjeri makrostrukture, također, nije potvrđena. Iako su postignuća darovite djece na mjerama makrostrukture pripovjednog diskursa nedovoljno istražena, Cvetković-Lay (2002), među ranim znakovima darovitosti, navodi naprednije sposobnosti teorije uma, kao što su prepoznavanje tuđih emocija i namjera, te izražene sposobnosti prepoznavanja neverbalnih znakova sugovornika. Upravo bi iznadprosječne pragmatičke sposobnosti darovite djece trebale biti odgovorne za njihovu kompetentnost na mjeri ukupnog broja riječi kojima se označavaju unutarnja stanja likova u priči. Ipak, individualne karakteristike darovitog djeteta, osobine ličnosti i različiti specifični interesi mogu uvjetovati nedostatnu elaboraciju završne komponente priče koja se odnosi na reakciju lika na ishod. Primjerice, pažnja djeteta mogla je biti više usmjerena na fizički sukob, opis izgleda likova i/ili vremena i mjesta radnje. Osim toga, na izvedbu darovitih ispitanika značajno utječu njihove verbalne i neverbalne kognitivne sposobnosti koje služe kao osnova opisa razvojnog profila darovitog djeteta, odnosno definiranja područja djetetove darovitosti. Rezultati logopedskih jezičnih testova upućuju na većinom prosječnu jezičnu izvedbu darovitih ispitanika uz pojedinačne iznadprosječne rezultate na Ljestvici jezične proizvodnje Novih Reynell razvojnih jezičnih ljestvica. S druge strane, neverbalna kognitivna postignuća područje su psihološke procjene, a sam psiholog izvijestio je isključivo o iznadprosječnim intelektualnim sposobnostima, ali nije naznačeno ostvaruje li dijete ujednačene rezultate na pojedinim domenama testa kojima se procjenjuju verbalne i neverbalne kognitivne sposobnosti. Sukladno tome, ne može se tvrditi o potvrđenoj verbalnoj i/ili neverbalnoj naprednosti skupine darovitih ispitanika. Zbog toga je još jednom važno naglasiti utjecaj veličine i homogenosti uzorka na rezultate darovitih ispitanika. Odabrani uzorak ispitanika trebao bi što točnije predstavljati specifičnu populaciju darovitih predškolaca i njihove ciljane kompetencije.

6.4. Morfološka točnost na razini riječi

U Tablici 7. prikazane su vrijednosti medijana (C), poluinterkvartilnog raspršenja (Q) te najmanje (Min) i najveće postignute vrijednosti (Max) za svaku od triju skupina ispitanika koje su dobivene deskriptivnom statističkom analizom na mikrostrukturnoj mjeri morfološke točnosti na razini riječi. Djeca s dijagnozom RJP-a prosječno proizvode veći broj morfoloških pogrešaka na razini riječi prilikom generiranja zadanih priča (C=5.5%) u odnosu na preostale dvije skupine ispitanika (C=0.5%). Sukladno tome, najmanja postignuta vrijednost na odabranoj mjeri mikrostrukture, koja odgovara i najvećem broju zabilježenih morfoloških pogrešaka na razini riječi, zabilježena je u skupini djece s dijagnozom RJP-a (Min= 18.5%).

Tablica 7.

Deskriptivna statistika za mjeru morfološke točnosti na razini riječi (u %)

<i>Skupina</i>	N	C	Q	Min	Max
<i>Djeca tipičnog razvoja</i>	15	99.5	0.75	97.5	100
<i>Djeca s dijagnozom RJP-a</i>	15	94.5	2	81.5	99
<i>Darovita djeca</i>	15	99.5	0.5	95.5	100

Daljnjom analizom, odnosno provedbom Kruskal-Wallisovog testa, željelo se utvrditi jesu li dobivene razlike među skupinama ispitanika statistički značajne. Rezultati pokazuju statistički značajnu razliku velike snage učinka između djece tipičnog razvoja, djece s dijagnozom RJP-a i darovite djece na mjeri morfološke točnosti na razini riječi ($\chi^2(2)=24.965$, $p=0.000$, $\eta^2=0.44$). Post hoc analizom, Dunn-Bonferoni testovima, pronađene su statistički značajne razlike, na mjeri morfološke točnosti na razini riječi, između djece s dijagnozom RJP-a (srednji rang= 9.43) i djece tipičnog razvoja ($p=0.000$) u korist djece tipičnog razvoja (srednji rang= 28.37), kao i između djece s dijagnozom RJP-a (srednji rang= 9.43) i darovite djece ($p=0.000$) u korist darovite djece (srednji rang = 31.20). S druge strane, nije pronađena statistički značajna razlika na mjeri morfološke točnosti na razini riječi između djece tipičnog razvoja i darovite djece ($p=0.55$).

S obzirom na to da je mikrostrukturna razina analize pripovjednog diskursa usmjerena na procjenu jezičnih sposobnosti ispitanika koje uključuju prizivanje odgovarajućih leksičkih i fonoloških reprezentacija te oblikovanja i proizvodnje morfosintaktički točnih i kohezivnih iskaza, pretpostavljalo se da će utjecaj postojećih jezičnih teškoća djece s RJP-om uvjetovati

njihovu lošiju izvedbu na odabranim mjerama mikrostrukture. Također, pretpostavljalo se da će iznadprosječne kognitivne i jezične sposobnosti darovite djece uvjetovati njihovu značajno bolju izvedbu na mjeri morfološke točnosti na razini riječi u usporedbi s ostalim skupinama ispitanika. Navedena je hipoteza djelomično potvrđena. Dok djeca s RJP-om, uistinu, prosječno proizvode značajno više morfoloških pogrešaka na razini riječi ($C=5.5\%$) u odnosu na preostale skupine ispitanika, razlika među djecom tipičnog razvoja i darovitom djecom nije se pokazala statistički značajnom. Obje skupine ispitanika prosječno proizvode jednak broj morfoloških pogrešaka na razini riječi ($C=0.5\%$). Dobiveni su rezultati u skladu s rezultatima dosad provedenih stranih (Botting, 2002) i hrvatskih istraživanja (Arapović i Anđel, 2003; Hržica i Lice, 2013) koji pokazuju da predškolci s RJP-om proizvode veći broj morfosintaktičkih pogrešaka u svojim iskazima u odnosu na kontrolnu skupinu tipičnih vršnjaka. Prema Jackson i sur. (2016) deficiti fonološkog kratkotrajnog pamćenja koje je odgovorno za privremenu pohranu odgovarajućih fonoloških informacija, kao što su morfološki nastavci koji označavaju padež, rod i broj imenice ili lice i broj glagola, uvjetuju pojavu većeg broja različitih gramatičkih pogrešaka kod djece s RJP-om. Odstupanja u kapacitetu navedene komponente kratkotrajnog pamćenja dovode do pojave pogrešaka u sročnosti imenica i različitih imenskih riječi (pridjevi, zamjenice i brojevi) u rodu broju ili padežu, što je jedna od najčešće zabilježenih vrsta morfoloških pogrešaka na razini riječi kod djece s dijagnozom RJP-a. Kvalitativnom analizom morfoloških pogrešaka na razini riječi utvrđeno je da se u iskazima djece s RJP-om najčešće javljaju pogreške sročnosti imenice i imenskih riječi ili glagola (npr. „Bila je jedna mama ptica sa svojim dva ptićicama koje su bile gladni.“ Ili „I jedan je donijela.“), pogrešna uporaba roda (npr. „I onda je strašna lija gledala u onog janje koje jede travu.“) te neadekvatno glagolsko lice (npr. „Onda pas je uplašio macu da ideš odavde.“). Dobiveni su rezultati u skladu s rezultatima istraživanja kojeg su provele Arapović i Anđel (2003).

Prema Trtanj i Kuvač Kraljević (2017) jezični je razvoj dugotrajan proces koji se nastavlja i u školskoj dobi. U prilog tome navodi se istraživačka spoznaja prema kojoj se morfološke pogreške ponekad javljaju i u iskazima školaraca tipičnog razvoja. Specifično je obilježje darovite djece razvojna naprednost u duljini i morfosintaktičkoj složenosti iskaza, iako je, kao i kod tipičnih vršnjaka, ovladanost gramatikom hrvatskog jezika pred polazak u školu nedostatna za točnu tvorbu složenih gramatičkih konstrukata. Sukladno tome, čak i u skupini darovite djece, povremeno se javljaju pogreške na razini riječi u vidu poopćavanja („Lisica juri prema janju.“) ili odstupanja u rodu i broju glagolskog pridjeva radnoga (npr. „Pa je onda pas

uspjela spasiti ptičice.“). Zanimljivo je istaknuti da je u skupini darovitih ispitanika zabilježena specifičnost u tvorbi riječi *janje* prilikom čega dijete navedenu riječ mijenja vlastitom novotvorenicom *jama* (primjerice, „Bila je beba jama.“ Ili „Druga jama je bila vidjela lisicu.“). Ipak, važno je naglasiti da uporaba novotvorenice *jama* nije označena kao primjer morfološke pogreške tijekom analize dječjih transkripata, nego je prepoznata kao obilježje inventivnosti darovitog djeteta te zbog toga nije uvrštena u postotak morfoloških pogrešaka na razini riječi koje su zabilježene u navedenoj skupini ispitanika (C=0.5%).

6.5. Morfološka točnost na razini rečenice

U Tablici 8. prikazane su vrijednosti medijana (C), poluinterkvartilnog raspršenja (Q) te najmanje (Min) i najveće postignute vrijednosti (Max) za svaku od triju skupina ispitanika koje su dobivene deskriptivnom statističkom analizom na mikrostrukturnoj mjeri morfološke točnosti na razini rečenice, odnosno T-jedinice. Djeca s dijagnozom RJP-a prosječno proizvode veći broj morfoloških pogrešaka na razini rečenice (C=7%) u odnosu na djecu tipičnog razvoja (C=4.5%) i darovitu djecu koja najčešće (N=10) proizvode priče koje su na razini rečenice morfološki u potpunosti točne (C=100%). Sukladno tome, najmanja postignuta vrijednost na odabranoj mjeri mikrostrukture zabilježena je u skupini djece s dijagnozom RJP-a (Min=53.5%).

Tablica 8.

Deskriptivna statistika za mjeru morfološke točnosti na razini rečenice (u %)

Skupina	N	C	Q	Min	Max
<i>Djeca tipičnog razvoja</i>	15	95.5	5.5	80	100
<i>Djeca s dijagnozom RJP-a</i>	15	93	6.25	53.5	100
<i>Darovita djeca</i>	15	100	2	94.5	100

Daljnjom analizom, odnosno provedbom Kruskal-Wallisovog testa, željelo se utvrditi jesu li dobivene razlike među skupinama ispitanika statistički značajne. Rezultati pokazuju statistički značajnu razliku velike snage učinka između djece tipičnog razvoja, djece s dijagnozom RJP-a i darovite djece na mjeri morfološke točnosti na razini rečenice ($\chi^2(2) = 13.208$, $p = 0.001$, $\eta^2 = 0.23$). Post hoc analizom, Dunn-Bonferoni testovima, pronađene su statistički značajne razlike, na mjeri morfološke točnosti na razini rečenice, između djece s dijagnozom RJP-a (srednji rang = 14.90) i darovite djece ($p = 0.000$) u korist darovite djece (srednji rang = 31.80),

kao i između djece tipičnog razvoja (srednji rang= 22.30) i darovite djece ($p=0.042$) u korist darovite djece (srednji rang= 31.80). S druge strane, nije pronađena statistički značajna razlika između djece tipičnog razvoja i djece s dijagnozom RJP-a ($p=0.11$).

Pretpostavljalo se da će utjecaj postojećih jezičnih teškoća djece s RJP-om uvjetovati njihovu značajno lošiju izvedbu na mjeri morfološke točnosti na razini rečenice. Također, pretpostavljalo se da će iznadprosječne spoznajne i jezične sposobnosti darovite djece rezultirati njihovom boljom izvedbom na odabranoj mjeri mikrostrukture u usporedbi s ostalim skupinama ispitanika. Hipoteza je djelomično potvrđena. Dok djeca s RJP-om, uistinu, prosječno proizvode značajno više morfoloških pogrešaka na razini rečenice ($C=7\%$) u odnosu na darovite ispitanike ($C=0\%$), razlika u postignućima djece s dijagnozom RJP-a ($C=93\%$) i djece tipičnog razvoja ($C=95.5\%$) nije se pokazala statistički značajnom. U skladu s postavljenom hipotezom daroviti ispitanici proizvode priče koje su na razini rečenice morfološki u potpunosti točne ($C=100\%$), odnosno postižu značajno bolje rezultate od tipičnih vršnjaka ($C=95.5\%$) i djece s RJP-om ($C=93\%$). Rezultati ovog istraživanja nisu u skladu s rezultatima dosad provedenih istraživanja (Botting, 2002; Arapović i Anđel, 2003; Hržica i Lice, 2013) koji upućuju na lošiju izvedbu djece s RJP-om u vidu većeg broja morfoloških pogrešaka i smanjene sintaktičke složenosti u usporedbi s kontrolnom skupinom tipičnih vršnjaka. S druge strane, dobiveni rezultati odražavaju istraživačku spoznaju o dugotrajnosti i perzistentnosti procesa jezičnog razvoja iz čega proizlazi da ovladanost gramatikom hrvatskog jezika nije potpuna čak ni u kasnijoj školskoj dobi. Iako se kod djece tipičnog razvoja morfosintaktičke pogreške porastom dobi javljaju sve rjeđe (Trtanj i Kuvač Kraljević, 2017), njihova je prisutnost zbog teškoća s pravilima na višoj, sintaktičkoj razini, još uvijek uočljiva u spontanoj proizvodnji predškolaca tipičnog razvoja (Hržica i Lice, 2013). Također, nužno je istaknuti važnost pozitivnog utjecaja logopedске terapijske intervencije na jezičnu izvedbu ispitanika s RJP-om. Navedenom svjedoče rezultati logopedskih testova koji su provedeni s ciljem utvrđivanja odstupanja u ekspresivnim i/ili receptivnim jezičnim sposobnostima ispitanika s RJP-om. Logopedskom procjenom jezičnih sposobnosti ispitanika s RJP-om utvrđeno je da pojedini ispitanici ostvaruju granične ili prosječne rezultate, što potencijalno upućuje na njihovo postupno ovladavanje morfosintaksom hrvatskog jezika. Mogući razlog gotovo savršene izvedbe darovite djece leži u specifičnoj individualnoj kompoziciji proizvedenih priča. Darovita su se djeca tijekom proizvodnje priče oslanjala na svoje „jake strane“. Dio djece proizvodio je strukturalno sažete priče prilikom čega su isticali samo ključne komponente zadane priče koristeći se razvojno prikladnim sintaktičkim strukturama, dok je dio

djece proizvodio strukturalno kompleksnije i duže priče čime je i ukupan broj T- jedinica bio veći, a povremeno zabilježene pogreške imale su manji utjecaj na krajnji omjer morfološke točnosti na razini T-jedinica. Suprotno tome, djeca s RJP-om tijekom spontane proizvodnje priče više se fokusiraju na učinkovito prenošenje sadržaja priče i vlastite komunikacijske sposobnosti, što dovodi do smanjene gramatičke točnosti njihovih iskaza (Arapović i Anđel, 2003). Kvalitativnom analizom morfoloških pogrešaka na razini rečenice utvrđeno je da kod djece s RJP-om najčešće dolazi do ispuštanja pomoćnog glagola u rečenici (npr. „I onda 0su vrištali.“ ili „I onda 0je išla u gnijezdo napasti mamu i ptičicu“). Djeca s RJP-om, također, često ispuštaju objekt u rečenici (npr. „I maca 0ih želi pojesti.“) te tvore rečenice u kojima različite sintaktičke strukture označavaju pogrešnim redoslijedom („I onda je pas zagrizao joj rep.“ ili „Jednom davno su dvije živjele ptičice u gnijezdu.“).

7. ZAKLJUČAK

Pripovijedanje predstavlja složnu kognitivnu aktivnost kronološkog i uzročnog nizanja događaja koji se jezično oblikuju u sadržajnu cjelinu, odnosno pripovjedni diskurs. Analiza pripovjednog diskursa djece predškolske dobi na makrostrukturnoj i/ili mikrostrukturnoj razini pruža uvid u razinu kognitivnih, socio-emocionalnih i jezičnih sposobnosti djeteta. Pripovjedne sposobnosti, također, služe kao pretkazatelj školskih postignuća s naglaskom na razvoj vještina čitanja i pisanja.

S obzirom na kontradiktornost rezultata različitih stranih i hrvatskih istraživanja makrostrukturne i mikrostrukturne analize pripovjednog diskursa djece s RJP-om i izostanka hrvatskih istraživanja o pripovjednim sposobnostima darovite djece, cilj je ovog diplomskog rada bio utvrditi pripovjedne sposobnosti djece tipičnog razvoja, djece s razvojnim jezičnim poremećajem i darovite djece na makrostrukturnoj i mikrostrukturnoj razini pripovjednog diskursa. Istraživanjem se željelo ispitati razlike među skupinama ispitanika na mjerama makrostrukture koje uključuju strukturu priče, strukturalnu složenost i broj riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja, kao i na mjerama mikrostrukture, odnosno morfološke točnosti na razini riječi i rečenica.

Rezultati ovog istraživanja ukazali su na izostanak statistički značajne razlike između djece tipičnog razvoja, djece s dijagnozom RJP-a i darovite djece na makrostrukturnim mjerama strukture priče, strukturalne složenosti i ukupnog broja riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja. S druge strane, pronađene su statistički značajne razlike među skupinama ispitanika na odabranim mjerama mikrostrukture. Analizom rezultata ispitanika na mjeri morfološke točnosti na razini riječi, utvrđeno je da djeca s dijagnozom RJP-a u prosjeku proizvode značajno više pogrešaka tijekom izvedbe zadatka generiranja priče od djece tipičnog razvoja i darovite djece, dok se razlika među djecom tipičnog razvoja i darovitom djecom nije pokazala statistički značajnom. Uzimajući u obzir mjeru morfološke točnosti na razini rečenice, utvrđeno je da darovita djeca u prosjeku proizvode značajno manje pogrešaka tijekom izvedbe zadatka generiranja priče od djece tipičnog razvoja i djece s dijagnozom RJP-a, dok se razlika među djecom tipičnog razvoja i djecom s RJP-om nije pokazala statistički značajnom. Također, rezultati kvalitativne analize morfoloških pogrešaka na razini riječi i rečenica pokazali su da se u spontanoj proizvodnji djece s RJP-om najčešće javljaju pogreške sročnosti imenice i imenskih riječi ili glagola, pogrešna uporaba roda, neadekvatno glagolsko lice te ispuštanje

pomoćnog glagola u rečenici. Djeca s RJP-om, također, često ispuštaju objekt u rečenici te u kojima različite sintaktičke strukture označavaju pogrešnim redoslijedom.

Izostanak statistički značajne razlike među skupinama ispitanika na mjerama makrostrukture pripovjednog diskursa, unatoč odstupanju od postavljene istraživačke hipoteze, važan je pokazatelj smanjene osjetljivosti uporabe mjera makrostrukture s ciljem diferencijacije djece s RJP-om i djece tipičnog razvoja, odnosno djece s drugim teškoćama (Kuvač Kraljević i sur., 2020). Dobiveni rezultati u skladu su s rezultatima nekih stranih i domaćih istraživanja koja svjedoče razvojnog napretku djece s RJP-om u strukturiranju priče (Bogetić i sur., 2008; Reuterskiöld i sur., 2011). Važno je naglasiti da napredak u pripovjedinim sposobnostima djece s RJP-om u većini slučajeva nije isključivo posljedica procesa maturacije. Uzrok boljih postignuća na mjerama makrostrukture može se pronaći u odgovarajućoj logopedskoj podršci koja je, između ostalog, često usmjerena na poticanje pripovjedinih sposobnosti te bogaćenje specifičnog rječnika koji je nužan za izražavanje osnovnih emocija likova u priči. Prosječna postignuća darovite djece na mjerama makrostrukture mogu se objasniti zamijećenim socio-emocionalnim teškoćama ili deficitima pažnje, specifičnim interesima djeteta, kao i nedostatkom motivacije za što kvalitetniju izvedbu ispitnih aktivnosti. Osim toga, na izvedbu darovitih ispitanika značajno utječu njihove verbalne i neverbalne kognitivne sposobnosti koje služe kao osnova opisa razvojnog profila darovitog djeteta. Rezultati jezičnih testova ukazali su na većinom prosječne jezične sposobnosti darovitih ispitanika. S druge strane, psiholog nije izvijestio o ujednačenosti rezultata koje ispitanici ostvaruju na pojedinim domenama Weschlerovog testa inteligencije za djecu zbog čega se ne može tvrditi o potvrđenoj verbalnoj i/ili neverbalnoj naprednosti skupine darovitih ispitanika. U budućim je istraživanjima, zbog toga, ključno odabrati što homogeniji uzorak ispitanika koji će što točnije predstavljati specifičnu populaciju darovitih predškolaca i njihove ciljane kompetencije. Također, potrebno je uzeti u obzir ograničenja ispitnog materijala s naglaskom na način bodovanja postignuća triju skupina ispitanika na mjerama strukturalne složenosti i ukupnog broja riječi kojima se izražavaju unutarnja stanja. Postignuća ispitanika razvojno su ograničena na proizvodnju maksimalno dviju epizoda u priči, odnosno označavanje osnovnih emocija likova u priči. Iz toga proizlazi da su ograničeni raspon između minimalnog i maksimalnog rezultata na mjeri strukturalne složenosti, kao i ograničen broj riječi koje ispitanici koriste prilikom označavanja unutarnjih stanja likova, razlog nedovoljne osjetljivosti odabranih mjera makrostrukture u diferencijaciji različitih skupina ispitanika. Suprotno tome, rezultati ovog istraživanja su, u skladu s hipotezom, istaknuli važnost jezično ovisne mikrostrukturne razine analize

pripovjednog diskursa, s naglaskom na mjeru morfološke točnosti na razini riječi, u procesu diferencijacije djece s RJP-om i djece tipičnih ili iznadprosječnih jezičnih sposobnosti.

Upravo zbog toga što je opisano istraživanje među prvima koje je usmjereno na procjenu pripovjednih sposobnosti darovite djece, kao i na njihovu usporedbu s djecom tipičnog razvoja i djecom s RJP-om, dobiveni bi rezultati mogli biti korisni u razumijevanju specifičnosti navedene populacije, što čini osnovu planiranja i provedbe odgovarajućih individualnih intervencija. Također, uzimajući u obzir ograničenja opisanog istraživanja, među kojima se ističu veličina i heterogenost uzorka, utjecaj uključenosti u terapijsku intervenciju na izvedbu djece s RJP-om, moguće neprepoznate teškoće u skupini darovite djece, izostanak kontrole različitih individualnih demografskih i/ili okolinskih čimbenika na izvedbu ispitanika te smanjena osjetljivost ispitnog materijala, potiče se provedba daljnjih istraživanja s ciljem pouzdane procjene, dijagnostike i diferencijacije te planiranja odgovarajućih intervencije kod djece s jezičnim teškoćama i darovite djece.

8. LITERATURA

Akmeşe, P. P., Kanmaz, S. (2021). Narrative to investigate language skills of preschool children. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 14(1), 9–22.

<https://doi.org/10.26822/iejee.2021.225>

Aksu-Koç, A., Aktan-Erciyas, A. (2018). Narrative Discourse: Developmental Perspectives. U: A. Bar-On i D. Ravid (ur.): *Handbook of Communication Disorder: Theoretical, Empirical and Applied Linguistic Perspectives* (str. 329-355). De Gruyter Mouton.

Altman, C., Armon-Lotem, S., Fichman, S. i Walters, J. (2016). Macrostructure, microstructure, and mental state terms in the narratives of English–Hebrew bilingual preschool children with and without specific language impairment. *Applied Psycholinguistics*, 37(1), 165–193. <https://doi.org/10.1017/S0142716415000466>

Američko psihijatrijsko društvo (2014). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje*, DSM-5. Naklada Slap.

Arapović, D., Anđel, M. (2003). Morfološke pogreške u diskursu djece s PJT. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 39(1), 11-16. <https://hrcak.srce.hr/11617>

Arapović, D., Grobler, M. i Jakubin, M. (2010). Narativni diskurs predškolske djece s posebnim jezičnim teškoćama. *Logopedija*, 2(1), 1–6. <https://hrcak.srce.hr/file/182900>

Baron-Cohen, S., Golan, O., Wheelwright, S., Granader, Y. i Hill, J. (2010). Emotion Word Comprehension from 4 to 16 Years Old: A Developmental Survey. *Frontiers in Evolutionary Neuroscience*, 2. <https://doi.org/10.3389/fnevo.2010.00109>

Bedeković, M., Hržica, G., i Kramarić, M. (2021). Analiza sintaktičke složenosti dječjeg pripovjednog diskursa. *Fluminensia*, 33(2), 417–443. <https://doi.org/10.31820/f.33.2.8>

Bishop, D. V. M., Kuvač Kraljević, J., Hržica, G., Kovačević, M. i Kologranić Belić, L. (2014). *Test razumijevanja gramatike TROG-2:HR*. Naklada Slap.

Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A. i Greenhalgh, T. (2017). Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 58(10), 1068–1080. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12721>

Blom, E., Boerma, T. (2016). Why do children with language impairment have difficulties with narrative macrostructure? *Research in Developmental Disabilities*, 55, 301–311.

<https://doi.org/10.1016/j.ridd.2016.05.001>

Boerma, T., Leseman, P., Timmermeister, M., Wijnen, F. i Blom, E. (2016). Narrative abilities of monolingual and bilingual children with and without language impairment: implications for clinical practice. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 51(6), 626–638. <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12234>

Bogetić, P., Arapović, D. i Kuvač-Kraljević, J. (2008). Struktura priče djece s posebnim jezičnim teškoćama. *Govor*, 25(1), 75-92. <https://hrcak.srce.hr/173435>

Botting, N. (2002). Narrative as a tool for the assessment of linguistic and pragmatic impairments. *Child Language Teaching and Therapy*, 18(1), 1–21.

<https://doi.org/10.1191/0265659002ct224oa>

Bretherton, I. i Beeghly, M. (1982). Talking about internal states: The acquisition of an explicit theory of mind. *Developmental Psychology*, 18(6), 906–921. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.18.6.906>

Brinton, B., Fujiki, M. i Asai, N. (2018). The ability of five children with developmental language disorder to describe mental states in stories. *Communication Disorders Quarterly*, 40(2), 109–116. <https://doi.org/10.1177/1525740118779767>

Colozzo, P., Gillam, G. B., Wood, M., Schnell, R. D. i Johnston, J. R. (2011). Content and Form in the Narratives of Children With Specific Language Impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 54(6), 1609–1627. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2011/10-0247\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2011/10-0247))

Cvetković-Lay, J. (2002). *Ja hoću i mogu više. Priručnik za odgoj darovite djece od 3 do 8 godina*. Alinea.

Cvetković-Lay, J., Sekulić-Majurec, A. (2008). *Darovito je, što ću s njim?* Alinea.

Cvetković-Lay, J. (2010). *Darovito je, što ću sa sobom*. Alinea.

Čudina-Obradović, M. (1991). *Nadarenost: razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Školska knjiga.

- Dipper, L., Marshall, J., Boyle, M., Hersh, D., Botting, N. i Cruice, M. (2021). Creating a theoretical framework to underpin discourse assessment and intervention in aphasia. *Brain Sciences*, 11(2), 183. <https://doi.org/10.3390/brainsci11020183>
- Duinmeijer, I., De Jong, J. i Scheper, A. (2012). Narrative abilities, memory and attention in children with a specific language impairment. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 47(5), 542–555. <https://doi.org/10.1111/j.1460-6984.2012.00164.x>
- Edwards, S., Letts, C., Sinka, I., Kuvač Kraljević, J., Hržica, G., Kologranić Belić, L. i Kovačević, M. (2019). *Nova Reynell razvojna jezična ljestvica – NRDL5-HR*. Naklada Slap
- Fey, M. E., Catts, H. W., Proctor-Williams, K., Tomblin, J. B., & Zhang, X. (2004). Oral and written story composition skills of children with language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 47(6), 1301-1318. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2004/098\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2004/098))
- Fischer, K. W., Shaver, P. R. i Carnochan, P. (1990). How Emotions Develop and How they Organise Development. *Cognition & Emotion*, 4(2), 81–127. <https://doi.org/10.1080/02699939008407142>
- Grosse, G., Streubel, B., Gunzenhauser, C. i Saalbach, H. (2021). Let's Talk About Emotions: the Development of Children's Emotion Vocabulary from 4 to 11 Years of Age. *Affective Science*, 2(2), 150–162. <https://doi.org/10.1007/s42761-021-00040-2>
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2012). *Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema, deseta revizija*. Medicinska naklada.
- Hržica, G., Lice, K. (2013). Morfološke pogreške u uzorcima govornog jezika djece urednog jezičnog razvoja i djece s posebnim jezičnim teškoćama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49(1), 65-77. <https://hrcak.srce.hr/104211>
- Hržica, G., Kuvač Kraljević, J. (2020). The Croatian adaptation of the Multilingual Assessment Instrument for Narratives. *ZAS Papers in Linguistics*, 64, 37–44. <https://doi.org/10.21248/zaspil.64.2020.555>
- Jackson, E., Leitao, S. i Claessen, M. (2015). The relationship between phonological short-term memory, receptive vocabulary, and fast mapping in children with specific language

impairment. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 51(1), 61–73. <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12185>

Khan, K. S., Gugiu, M. R., Justice, L. M., Bowles, R. P., Skibbe, L. E. i Piasta, S. B. (2016). Age-Related progressions in story structure in young children's narratives. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 59(6), 1395–1408. https://doi.org/10.1044/2016_jslhr-l-15-0275

Kologranić Belić, L., Matic, A., Olujić, M. i Srebačić, I. (2015). Jezični, govorni i komunikacijski poremećaji djece predškolske i školske dobi. U: J. Kuvač Kraljević (ur.), *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama* (str. 9-24). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Kuvač Kraljević, J., Hržica, G. i Gorup, I. V. (2020). A Comparative Macrostructural Analysis of Narrative Discourse in Children with Typical Language Development and Children with Developmental Language Disorder. *Društvena Istraživanja*, 29(3), 453–470. <https://doi.org/10.5559/di.29.3.06>

Liles, B. Z. (1993). Narrative discourse in children with language disorders and children with normal language. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 36(5), 868–882. <https://doi.org/10.1044/jshr.3605.868>

MacWhinney, B. (2000). *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk. Third Edition*. Lawrence Erlbaum Associates.

Mills, M. T. (2015). Narrative performance of gifted African American School-Aged children from Low-Income backgrounds. *American Journal of Speech-language Pathology*, 24(1), 36–46. https://doi.org/10.1044/2014_ajslp-13-0150

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2022). *Smjernice za rad s darovitom djecom i učenicima*. <https://mzom.gov.hr/vijesti/smjernice-za-rad-s-darovitim-djecom-i-ucenicima/5101> Pristupljeno 10. 6. 2024.

Norbury, C. F. i Bishop, D. V. M. (2003). Narrative skills of children with communication impairments. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 38(3), 287–313. <https://doi.org/10.1080/136820310000108133>

Norbury, C. F., Gemmell, T. i Paul, R. (2014). Pragmatics abilities in narrative production: a cross-disorder comparison. *Journal of Child Language*, 41(3), 485–510.

<https://doi.org/10.1017/s030500091300007x>

Norbury, C. F., Gooch, D., Wray, C., Baird, G., Charman, T., Simonoff, E., Vamvakas, G. i Pickles, A. (2016). The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: evidence from a population study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 57(11), 1247–1257. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12573>

Porath, M. (1996). Narrative performance in verbally gifted children. *Journal for the Education of the Gifted*, 19(3), 276–292. <https://doi.org/10.1177/016235329601900303>

Renzulli, J. S. (2016). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity. U: S. M. Reis (ur.) : *Reflections On Gifted Education* (str. 55-90). Prufrock Press.

Reuterskiöld, C., Hansson, K. i Sahlén, B. (2011). Narrative skills in Swedish children with language impairment. *Journal of Communication Disorders*, 44(6), 733–744.

<https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2011.04.010>

Shatz, M., Wellman, H. M. i Silber, S. (1983). The acquisition of mental verbs: A systematic investigation of the first reference to mental state. *Cognition*, 14(3), 301–321.

[https://doi.org/10.1016/0010-0277\(83\)90008-2](https://doi.org/10.1016/0010-0277(83)90008-2)

Skupnjak, D. (2019). Socio-emocionalne osobitosti darovitih i moguće poteškoće. *Varaždinski Učitelj : Digitalni Stručni Časopis Za Odgoj I Obrazovanje*, 2(2), 109–120.

<https://hrcak.srce.hr/224269?lang=en>

Soodla, P., Kikas, E. (2010). Macrostructure in the Narratives of Estonian Children With Typical Development and Language Impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 53(5), 1321–1333. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2010/08-0113\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2010/08-0113))

Spackman, M. P., Fujiki, M. i Brinton, B. (2006). Understanding emotions in context: the effects of language impairment on children's ability to infer emotional reactions.

International Journal of Language and Communication Disorders, 41(2), 173–188.

<https://doi.org/10.1080/13682820500224091>

Stein, N., Glenn, C. (1979). An analysis of story comprehension in elementary school children. *Advances in discourse processes. New directions in discourse processing*, 2, 53-119.

Preuzeto 21.6. s <https://eric.ed.gov/?id=ED121474>

Trtanj, I., Kuvač Kraljević, J. (2017). Jezična i govorna obilježja dječjega pripovjednog diskursa: analiza na mikrostrukturnoj razini. *Govor*, 34(1), 53–69.

<https://doi.org/10.22210/govor.2017.34.03>

Ukrainetz, T.A. (2006). Contextualized Language Intervention: Scaffolding Prek-12 Literacy Achievement. U: T. A. Ukrainetz (ur.) *Teaching Narrative Structure: Coherence, Cohesion, and Captivation Contextualized Skill Intervention* (str. 195-246). Pro-Ed.

Wechsler, D. (2009). *WISC-IV-HR. Weschlerov test inteligencije za djecu. Hrvatska adaptacija. Priručnik za primjenu i bodovanje*. U: K. Matešić (ur.). Naklada Slap.

Widen, S. C. i Russell, J. A. (2003). A closer look at preschoolers' freely produced labels for facial expressions. *Developmental Psychology*, 39(1), 114–128. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.1.114>

Winters, K. L., Jasso, J., Pustejovsky, J. E. i Byrd, C. T. (2022). Investigating Narrative Performance in Children With Developmental Language Disorder: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 65(10), 3908–3929.

https://doi.org/10.1044/2022_jslhr-22-00017

World Health Organization. (2020). *International statistical classification of diseases and related health problems* (11. izdanje.). <https://icd.who.int/browse11/lm/en>

Pristupljeno 21. 6. 2024.